

که سایه تیی تاکی عیراقی

دکتور عهلی وهردی

وهرگیزی له عهده بیهوه مهوودو جهبار

ADIBAN

ناوەندی رۆشنییری ئەدیبان

بەرێوەبەری گشتی: ئارامی مەلا محەممەد

ئاوێشان: سلێمانی، شەقامی نێیرامیم پاشا، فۆلکەدی گۆزەکان، نزیک ناوەندی دۆزەلاشی کوردان

پەیوەندی: 07701974656 - 07501590032 - 07731974646 - 07501696369

Email: bookadiban@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/eadiban/>

ناسنامەی کتێب

ئاوێشان: کەسایەتی تاکێ عێراقی.

نووسەر: دکتۆر عەلی عەسین وەرزی.

وەرگیرانی: مەودووور جەبار.

هەڵەپن: موفەممەر قارەمان.

بابەت: کۆمەڵناسی.

ژانر: رۆمان.

نۆری چاپ: چاپی یەکەم.

بەخشانگە: ناوەندی رۆشنییری ئەدیبان.

سالی چاپ: 2020 میلادی.

تیراز: 1000 دانەی لێ چاپکراوە.

لە بەرێوەبەرایەتی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان، ژمارەی سپاردنی (2020) سالی

(2020) پێی دراوە، ئەم کتێبە لە بلاوکراوەکانی ناوەندی رۆشنییری ئەدیبان،

مافی لەچاپدان و کۆپیکردنی پارێزراوە بۆ ناوەندی رۆشنییری ئەدیبان.

وهك پيشهكى^۱

بانگه شەى ئەو ناكەم كە ئەم وتارە تیرە و تەسە و
گشت مەرجه زانستییه كانی تیدایە.

لەوانەیه دروست بێت ئەگەر بلیم: پتر لە وتاریكى
ئەدەبى دەچیت وهك لە لیکۆلینە وهیهكى زانستی.

پاساو و پۆزشیشم بۆ ئەو بریتییه لە: ئەمە خۆی لە
بنەرەتدا وتاریكه بۆ ئاھەنگىكى گشتى نووسراوه و
مەبەست نەبوو كە بكریتە پەرتوو كىكى ئاوهەا، وهك
ئەوھى ئیستا -تۆى بەرپز دەخوینیتەوہ-.

كەواتە ئەمە بۆ خرۆشاندى بىر و شىوانى خەيال
نووسراوه. ھەر بۆیە بە شىوہیەكى ریکوینك و
تەواو كەر نەنووسراوه و بەش بەش و دەلاقە دەلاقە
نەكراوه كە بەشەكانى پەيوەندیان بە یەكەوہ ھەبێت.

رەنگبى خوینەر چاوى بە ھەندىك بابەتدا ھەلەقیت
كە نەتوانریت بخریتە نىو یەك سیستەمى تیر و پىك
پەيوەندەوہ.

---

^۱- ئەم وتارەم لە یەكێك لە ئیوارە كۆرەكاندا پيشهكەش
كرد، كە میژوووەكەى خۆى لەنىو سەدە داوہ. نووسەر

هەرچۆنیک بیئت، خوینەر پاش خویندنهوهی، لهوه
تیدهگات که به شیوهیهکی گشتی، پهرتووکه که دهکریت
به دوو بهشی سه رهکییهوه:

له بهشی یه کهمدا، ده مهوئیت باسی که سایهتی مرؤف
به شیوهیهکی گشتی بکه، به لام له بهشی دووهم یان
کهرتی دووهمی کتیبه که دا مه به ستمه به ناو
شاده مارهکانی که سایهتی تاکی عیراقیدا گوزهر بکه و
بیخوینمهوه.

ههروهها خوینەر ده بینیت بهشی یه کهمی پهراوه که
دریژداد پتره و، تاواناویکیش له بابته که چووینه ته
دهری.

راستییه کهیشی هیچ داوای عهفوو بو ئه مهیان ناکه،
چونکه له وانهیه هه ره خووم مه به ست و ئامانجم بوو بیئت
وهها کاریک بکه. ئه وهیش تیگه یستم که: ناتوانم له سه ره
که سایهتی تاکی عیراقی بنووسم تا نه یه و له سه ره
که سایهتی مرؤف به گشتی نه نووسم.

ئینجا، لیکۆلینه وه له سه ره که سایهتی تاک به شیوهیهکی
گشتی له زمانی عه ره بیدا به باشی نه کراوه، زۆربهی
ئه وانهی لیکۆلینه وه یان کردووه یان وه رگیرانیان ئه نجام
داوه، زۆربهی هه ره زۆریان پسپۆری زانستی
دهرونناسین. ئه وهیش واته: ته نیا له پروانگهی تاکه وه

تەماشای کەسایەتیان کردوو و بە لای بسابەتی
کۆمەلایەتییدا بایان ئەداوەتەو مەگەر زۆر بە کەمی
پێویستیشە ئەوە بڵێن کە: ئەو کەسایەتیەیی لە
زانستی دەروونناسیدا باسی دەکەین، جیاوازی لە
کەسایەتیەیی لە زانستی کۆمەلناسیدا یان لە زانستی
شارستانیدا باسی لێ دەکەیت.

دەروونناسی وەک بوونەوهریکی خۆراگر "قائم بذات"
تەماشای مەرۆک دەکات، هەر بۆیە لە کەسایەتی مەرۆک
دەکوڵیتەو لە پرووی هەندیک تایبەتمەندیەو کە لە
کەسیکەو بەو کەسیکی دیکە جیاوازی. ئەم
پێناسەکردنەیش لە راستییەو دوور نییە، واتە بەشیک
لە راستیی لە خۆیدا هەلگرتوو.

بەلام زانایانی کۆمەلناسی وەها تەماشای مەرۆک
دەکەن کە: لە زۆر پروووەو مەرۆک نوینەر و نیشانەری
وینەیی کۆمەلگەکەیت. تەنانەت ئەمڕۆکە گەشتوونە
ئەو برۆایەیی کە تاک و کۆمەلگە دوو پرووی یەک
هەقیقەتن. یان وەک ئەوەی "کۆلی" دەلێت: "تاک و
کۆمەلگە دووانەییکی پێکەو لە دایکبوون."
لەم سۆنگەییەو: کەسایەتی مەرۆک لەو قالبانەو
دەردەچیت کە کۆمەلگە نەخشی کێشاو.

هەر بۆیە دەبینین تاکەکانی کۆمەلگەییەک لە زۆریک لە
تایبەتمەندیەکانیاندا وەک یەکن. ئەوان لە هەندیک
تایبەتمەندیی گشتیییدا جیاوازی دەبن و هەر ئەوەیش وا
دەکات هەر کەسیک لە کەسەکانی دیکە جیاوازی بیت و

که سایه تیه کی تایبه تی هه بیت، به لام سه ره نجام له هیله
سه ره کییه کاندایه ک ده چن.

وا گومان ده که م له به شی یه که می کتیه که دا توانییتم
سه رنجی خوینهر راکیشم بو ئه م جو ره یان له
که سایه تی. ئه وهیشی نیشان بدهم که چو ن تاک،
به ره می کو مه لگه که ی خو یه تی، ئه و کو مه لگه یه ی که
تییدا ده ژی.

بو یه له و به شه دا، لایه نی تایبه تی که سه کانم پشتگو ی
خستوو و، پتر سه رنجم داوه ته سه ر لایه نی
کو مه لایه تی. ئینجا لی ره ییدا بانگه شه ی ئه وه ناکه م که
پراو پر پیکاو مه و سه ر دلی نیچیرم ئه نگاوتوو و، به لکو
تاکه مه به ستم ئه وه یه، ئاگای خوی نه ر به و ئا راسته یه دا
راکیشم که ره نگه پیشتر به قه د پیویست رانه کی شراییت.
ئه وهیش بلیم: کاتیک خو م ته رخا ن کرد بو لیکو لینه وه
له سه ر تاکی عیراقی، تووشی چه ند ته نگ و چه له مه یه ک
بوومه وه، ته نگ و چه له مه ی بچوو کیش نا، هی گه وره.
ئه وهیش ئه وه بوو که هه ندیک تایبه تمه ندی له تاکه کانی
ئهم نی شتمان ه دا هه بوون که له هیچ کو مه لگه یه کی دیکه دا
نه بینراوه.

زوری کیش له تو یژه ر و لیکو له ران، ئیدی چ عیراقی، چ
ناعیراقی، هه ولیان داوه ئه و تایبه تمه ندی یانه که شف
بکه ن. هه ر کامیکیشیان شتیکی وتوو و ده ست
که وتوو و که ئه وی دیکه نه یوتوو و ده ستی نه که وتوو و.

وهك پزىشكىك، ههولى زورىان دا دهردهكه ديارى
بكهن و بزائن چيه؟ بهلام، بهداخهوه، لهسهر
رئوشوئىك كوك نهبوون تا بو دهردهكه بگهرين.
ههيانبووه ئهديب بووه، ههيشيانبووه ميژوونوس،
گهريده ياخوود پوژههلاتناس بووه، كه مترينيان
ههوليان داوه له پروانگهى دهرووناسى، كومهلناسى
ياخوود شارستانىيهتناسىيهوه به شوين نيشانهكانى
دهردهكهدا بگهرين و قامكى لهسهر دانين. زورىنهيان
وهك ئهوه كهسه وا بوون كه نهخوشىكى خراپته
بهردهست و بيهويت پشكنينى بو بكات له كاتىكا سهره
واويك له زانستى پزىشكى له سكيدا نهبيت.

ئهم نووسراوه، سههرهراى تىدابوونى چهندين
كهموكورتي ديار و بهرچاو له لايهنى زانستىيهوه، بهلام
ئهمه ههوليكى تاكهكهسييه تا كومهلگهى عيراقى بخاته
ژير پشكنينهوه و له سايهيهوه تىبگهين كه كهسايهتى
تاكى عيراقى چوون پىدهكات و گهشه دهكات،
پشكنينهكيش له ژير سايهى زانستى كومهلناسى
هاوچهرخدا ئهتجام دهدرت.

ئوهيش بليم: بو ئامادهكردين ئهم بابته، عهزيت و
شهونخونى وههام كيشاون كه ناكري به كهه تهماشا
بكرين و گالتهيان پى بكرت.

له راستيدا ئهم ريگهيهى كه پيدا پويشتم، نه چرايه،
نه رينوئينى، هيچ هيچى تيدا نهبوو تا بهرچاوى خومى
پى بىينم و ريم نيشان بدات، وهك ئوهى بهم

ههنگاوانه م رینگهیه کم دروست کردبیت که بهر له خۆم،
کهسی پێدا نه پوشتبیت و رینگوشادکه ری به ته نیا خۆم
بم.

هه رچونیک بیت، ئەمه ههولیکی خۆمه و تکایشم وایه
له خوینهر، به چاوی رهخنه و دیدهی پر له گومانه وه
ته ماشای بکات. له وانهیه هه له م نه کردبیت ئەگەر وتبیتم:
یه کهم کهسم ئەم رینگهیه م تهی کردووه و باری
سه قهرم بۆ پێک ناوه.

ئهمه ییش ئەوه ناگهیه نیت که ئەم ههوله، ههولیکی بی
هه له و په لهیه له رووی زانستییه وه. کیشهی هه ره
مه زنی مرووف ئەوهیه: راسته وخۆ ناتوانیت بگاته
چله پۆپهی راستی. ده کریت بلین: بۆ گه یشتن به راستی،
هه له پتویسته، یان هه له کردن رینگهی راستییه.

بۆیه ئەوهی له م توێژینه وهیه دا مه به ستمه، هاندانی
بیجگه خۆمه تا ملی ئەم رینگهیه بگرن و ببیته
ئیلها مبه خش و هۆکاری کرانه وهی میشکی
بیریاره کانمان تا له بورجه عاجییه کانیاں که میک دابه زنه
خواری و چاوێک به کۆمه لگه دا بخشینن به شیوهیه ک
که خویان له سیل و دهرد و سووک و سه لیمییه کانی
کۆمه لگه دوور بخه نه وه.

عهلی حوسین وهردی

بەرپىزان! خۇشەويستان!

باشترە بەرلەۋەي لەبارەي كەسايەتى تاكى
عىراقىيەۋە، پىنۋوس بخەينە سەر تىنۋوس، بىرىك
لەبارەي كەسايەتى مەۋقەۋە بە گىشتى بدوئىن.
پىنئاسەي كەسايەتى لاي راي گىشتى بە شىۋەيەك
كە جياۋازە لەۋ پىنئاسەيەي كە لاي زانايان ھەيە.

خەلكى ھەر ۋا دەميان راھاتوۋە دەلەين: فلانە
كەس شەخسىيەتى - كەسايەتى - ھەيە ۋە فېسار
شەخسىيەتى نىيە. ۋەك ئەۋەي كەسايەتى شىتىكى
ۋەك جوانى بىت: لاي ھەندىك ئامادە ۋە لاي
ھەندىكىش ئامادە نەبىت.

لە راستىدا، ھەر كەس لە ئىمە كەسايەتتەيەكى
تايىيەت بە خۇمان ھەيە. كەس نىيە بەبى
شەخسىيەت - كەسايەتى - مابىتەۋە. جياۋازىيەكە لە
ھىز ۋە جۆرى كەسايەتتەيەكەدايە، نەك لە ھەبوون
يان نەبوونىدا.

ئەۋەش بلىم: ئىمە لىرەدا باسى بەھىزى ۋە
بىھىزى كەسايەتتەيەكان ناكەين، ئەۋە بابەتتەكە كە
رەنگە كاتتىكى دىكەي بۇ تەرخان بىكەين ۋە بە باشى

خویندنه وهی بۆ بکهین. ئه وهی ئیستا ده مانه ویت
وه بهرباسی بخهین، بریتییه له نساوه رۆکی
شه خسییهت، واته چۆنییهتی که سایهتی، که سایهتی
به شیوهیهکی گشتی چییه؟ و، تایبهتمه ندیه کانی
که سایهتیش تیگهین به شیوهیهکی وردتر.

له وانیه یه کیك له ئیوه بپرسیت: ئه وشته چییه
که ئیوه ناوتان لیناوه که سایهتی؟ ئه گهر ههریهك له
ئیمه که سایهتییهکی ههیه، ئادهی پیمان بلی له کوئییه
با بیینین؟

ئهی سههرچاوه کهی کامهیه؟ له کوئیوه سههری
هه لداوه؟ چۆن دهتوانین له دهروونماندا ههستی پی
بکهین و دهركی بکهین؟

جاریکیان، یه کیك له دۆستان چپاندی به گویمدا
وهك ئه وهی نهیه ویت کهس بزانیته یان گوئی
لینیت: "براگیان! زۆر له بارهی که سایهتییه وه
ده بیستم، خویشم وا نیشان دهدهم که تینده گهم و
دهزانم چییه له ترسی ئه وهی گالتهم پی نه کهن و
پیم نه لین نه زان، به لام ئه وهی راستی بیت، ته پی لی
ناپیکم. ده کریت شتیکم له و بارهیه وه پی بلینیت تا
منیش له گهل ئه و خه لکه دا بکهومه باس و خواس
له بارهیه وه؟"

پاستیدا وهک کارهبا و موگناتیس و ئهسیر و ئه و
شتانه وایه، له ږیگه ی جیکه و ته که یه وه ده ناسریته وه
و پنی ده زانریت.^۲

کاریکی دژواریشه که بین و که سایه تی بو
توخمه سه ره کییه پیکهینه ره کانی شی بکهینه وه. خو
ئه گهر هه ستاین به شیکردنه وه و جیا کردنه وه ی
توخمه پیکهینه ره کانی له یه کدی، ئه واهه موو
په یوهندی و به ها که ی له ده ست ده دات. که واته ئه مه
وهک پیکهاته یه کی کیمیاوی وایه که هه لگری
تایبه تمه ندیه کی تایبه ت به خو یه تی که جیا وازه له
تایبه تمه ندی هه ریه کی که له توخمه پیکهینه ره کان
به ته نیا.

ده کریت به پوختی پیناسه ی که سایه تی بکهین و
بلین: "کۆمه له یه کی ږیکه راوه له بیر و مه یل و
حه ز و خو و که که سیک له که سیک دی که جیا
ده کاته وه."^۳

هه ردوو بیریار "مۆری و کلۆکۆهن" ده لین:
که سایه تی مرووف، پیکهاته یه کی هه ره کی و

---

^۲- ته ماشای "محمد عطیه الأبراشی، الشخصیه"، لاپه ره ۹
بکه.

^۱- K. Young, Personality, p۳.

ههولیکى بهردهوامه بو ئه نجامدانى ریکه وتنیک
له نیوان چهزه سروشتیه مرویه گان و یاسا
کومه لایه تیه سه پیتراوه کانداه.

مروف له دایک ده بیت و یه کدنیا چهز و مهیل و
پالنه ری ئاژه لییه نه ی ناتیروته سه لی به میرات بو
جی ده میتیت، پاشان ئه و چهز و مهیل و پالنه رانه
ده خاته نیو قالبی به ها شارستانییه ت و کوت و
به نده کومه لایه تیه کانه وه. ئیدی هه ر له و چرکه ی وه
مندال له هه ولی دروستکردنی ریکه وتنیکدا
له نیوان ئه م چهز و پیوستیه کاتییه نه و ئه و
داخوازییه نه ی که کومه لگه به سه ریدا ده یسه پیتیت.

که سایه تی یان شه خسییه ت بریتییه له ململانی
بهردهوامی ئه و دوو جه مسهره دژیه که. ئه و هیزه
ئاژه لییه ی ناو دهروونی مروف له کوت و به نده
حالی نابیت. هیزه که ی دیکه یش، هیزی کومه لایه تی،
ده یه ویت سایه و سیبه ری خوی به سه ر ئه و هیزه
خرابه ی دیکه دا بدات و بیکاته نیچیری خوی و، به
که یفی خوی به و قالبه شارستانییه په سه نده کاله بو
بالای بدوریت.

---

*-Klucjhorn & Murrar, Personality... p. ۲۷

فرۆیدیش دەلیت: کەسایەتی بریتیە لە ململانی
نیوان دوو خود: خودی بالا و خودی پەست
"نزم." ^۶ خەلک ھەیه دەتوانیت ڕیکەوتنامە لەنیوان
ئەو دوو ھێزە دژیە کەدا بەرپا بکات و
کەسایەتیەکی ھاوسەنگ بۆ خۆی بەرھەم بھێنیت،
ھەیشە توانای ھاوسەنگکردنی نییە و، سەرەنجام
یان شیت دەبییت، یان تاوانبار، یاخوود گالەچی و
دەستدریژکار و ڕقن.

جیگە ی سەرئەو کە پیاوانی ئاینی و بیریاران لە
کۆندا، ھەستیان بەم ململانی دوو جەمسەرێیە
کردوو و، وایان داناوە کە دەروونی مەرۆف
مەیدانی ململانییەکی توندی "ھیدایەتی خوایی" و
"فریوەکانی شەیتان"؛ یان وەک ئەوێ
فەیلەسووفەکان دەڵێن: ململانی نیوان وەحی و عەقل
و پالەری سۆزە "عاتیفە."

بەلێ! لە کۆندا، پیشینانمان درکی ئەم ھەقیقەتەیان
کردبوو لەبارە ی کەسایەتیەو، بەلام سەرکەوتوو
نەبوون لەوێ بێتوو خۆیندەوێکی واقعییانە بۆ

---

^۶- سێ کەسایەتی لە تیۆرییەکی فرۆیددا ھەن: من،
ئەو، منی بالا. یان وا راستترە بوتریت: کەسایەتی لای
فرۆید دەکریت بە سێ جەمسەرەو، من، ئەو و منی بالا.

كەسايەتى بگەن. ئەوان سەرى زمان و بنى زمانيان
ھەر خويىندەنەۋەى ئامۇزگارى و تىسار و
ئامۇزگار يكردى خەلكى بوو كە پىيان دەگوتن: ئاقل
بن و چاك بن و خراپ مەبن بەبى ئەۋەى بۇيەى
چركە رامىنن لە ھۆكارى ئەۋەى بۇچى زورىك لە
خەلكى شوين تەۋژمى سۆز كەوتوون و وازيان لە
عەقل ھىناۋە؛ يان بە شىۋەيەكى دىكە؛ بۇچى شوين
فەرمانەكانى شەيتان كەوتوون و وازيان لە
رەحمان ھىناۋە؟

دەگىرنەۋە كاىرايەكى نەخويىنەۋارى دەشتىن
بەلاى كىتېخانەيەكى ھەرە گەرەدا تىپەر بووبور،
ھەر ۋا لەبەر خۇيەۋە بەدەنگى بەرز ھاۋارى
كردبوو: من دەزانم ئەم كىتېبانە ھەموويان چى
دەلېن؟ پوختەى گشتيان ئەۋەيە "يا ابن ادم، كن
خيرا- ئەى مروڤ ببە بە كەسىكى چاك" يان بە
لەھجە دەشتەككەى خۇى وتوويەتى "يا ابن ادم،
صير خوش ادمى."

قىسەى ئەم دەشتەككەى، ھەر بە راستى بەسەر
ھەموو ئەو نووسىن و وتارانەدا جىبەجى دەبىت كە
پىشىنان نووسىويانە و وتوويانە. ھەر بە راستى
ئەوان ئەو كەلەبەرەيان لى ون بوو كە تايبەتە بە

که سایه‌تی مرقه‌وه و ئه‌ویش بریتیه له‌وهی که:
فرمانه‌کانی خودا هیچ نین بیجگه ئه‌و فرمانانه‌ی
که کۆمه‌لگه و ته‌قالید و نموونه بالا‌که "المثل العلیا."
ئه‌و ته‌قالید و نموونه بالا‌یه‌یش سست نابیت له‌ناو
ده‌روونی مرقه‌دا تا ئه‌و کاته‌ی ده‌بینین مرقه‌که
شوین هه‌وه‌سه ئازده‌لییه‌کانی ده‌که‌ویت.

که‌واته‌ گرفته‌که بریتی نییه له‌ ململانی نیوان
عه‌قل و عاتیفه وه‌ک ئه‌وه‌ی پیشینان وایان زانیوو.
به‌لک‌وو بریتیه له‌ به‌ریه‌که‌ه‌لوه‌شان و
شیبونه‌وه‌ی ئه‌و سیسته‌مه کۆمه‌لایه‌تییه‌ی که
مرقی تیدا ده‌ژی.

ئه‌و کاته‌ی که کۆمه‌لگه له‌به‌ریه‌ک هه‌لده‌وه‌شیت
به‌ هۆی په‌یوه‌ستبوون و دروستکردنی په‌یوه‌ندی
له‌گه‌ل کۆمه‌لگه‌کانی دیکه‌دا، ئه‌و کاته‌ نموونه بالا
تایبه‌ته‌که‌ی لاواز ده‌بیت و، تاکه‌کانیشی ئیمانیا
پنی نامینیت و به‌ که‌یفی خویان سه‌ر ده‌که‌نه‌ ناو
هه‌وا و هه‌وه‌سه ئازده‌لییه‌کانیا‌نه‌وه سه‌ره‌پای ئه‌و
هه‌مووه ئامۆژگاری و وتاره.

سه‌رباری ئه‌وه‌یش، پیشینانمان بره‌وان و بووه
که مرقه‌ تا دوا‌ین راده‌ی ئازادی، ئازاده‌ له
هه‌لبژاردنی خولق و خووه‌کانیدا، واته: ئه‌و

دهتوانيت شه خسييه تي خوي بپاريزيست له
ئالووده بوون و بهو شيوه يه بهرهم بهينيت كه
خوي دهيه ويت، دهتوانيت هموو ناكار و خووه
جوانه كاني لي بار بكات و هرچي په سني و
پيسيشه لي ده ربهينيت - وهك سرنج - وهك نه ودي
كه سايه تي چه شني پارچه موميك بيت، چوني بويت،
ئاوای له قالبی بدات. به لام نه و هيان بير چووه توره
كه كه سايه تي له ناو كه شو ههوا و ژينگه يه كدا پيك
ديت كه ناتوانريت جيكه وتي نه و ژينگه يه له سهر
لابهريت، ئيدي چ ئاموزگار يكار ئاموزگاري بخوين
يان فهيله سووفان وانه ي نه خلاق بلينه وه.

دروستبوون و سه قامگيربووني كه سايه تي بهو
پيوهره لوژيكيه ره هاiane ناپيوريست كه
فهيله سووفه كان خيالي بو لي ده دن. كه سايه تي،
چه مك و مه سه له يه كي ريژه ييه، كاتيكيش كه سينك
له ناو كو مه لگه يه كدا په روه رده ده بيت و به بهند و
بار و ريوشوينه كاني نه و راديت، قسه يه كي بيتمانايه
بين و داوای نه و دي نه و دي لي بكهين كه به گوئي
قسه يه كه كيمه كان بكات كه به ته واوه تي
پيچه وانه ي نه و ده كه له سهر ي راهاتووه.

ئەوھى مایەى شانازییە ئەوھىە كە شارستانییەتى
ئىسلامى، بىرىارىكى ھەرە باشى بۇ بەرھەم
ھىناوین، جىاواز لە بىرىارەكانى پىش خۇى. ئەم
بىرىارە ھەولى داوھ كەسایەتى مرۇف لە پرووانگەى
واقىعەوھ بخوینىتەوھ، نەك وەك ئەوانى دىكە لە
سۆنگەى وتار و ئامۆژگارىیەوھ. ئەو كەسەیش
عەبدوورەحمانى كورپى خەلدوونە "ئىینوو
خەلدوون."

ئىینوو خەلدوون وا تىگەیشتووه كە: خەلكى
سارانشین لەو سەردەمەدا، زۆریان حەز لە
كاولكارى و، زۆرىشيان رىق لە زانست و
پىشەوهرى بووه. بۆیە بە شیوھىەك بەرگریان لى
دەكات كە ھەر دەلىت نەرىتى زانایانى كۆمەلناسى
ھاوچەرخە. ئەو دەلىت: بیابانشین، كەسانى پالەوان
و داگیركەرن، سەتم قەبوول ناكەن و زۆر بۇ
دراوسى چاكن. ئەم تايبەتمەندیانەیش لەگەل
فیربوونى زانست و ئارامگرتن لەسەر پىشە و
مىھنە و ھونەرەكانى بیناسازیدا یەك ناگرنەوھ.

بە برپواى خەلدوون، كاتىك مرۇف لەسەر
رېچكەيەك دادەمەزرىت و سەقامگیر دەبىت، زۆر
سەخت دەبىت بۆى دەسكارى ئەو سروشته بكات

و خۆی بخاتە سەر رېچکەيەکی دیکە. ھەر لەم
سۆنگەيەوێ خەلدوون ئەو ئەنجامگيريە دەکات کە:

گەر ان بەدوای زانست و خۆفیرکردنی پيشە و
ميهنه و ئەم شتانه، سيفهتی گەلە ژێردەستەکانن
چونکە ئەو پيشانە پتويستيان بە لەسەر خۆی و
سەردانەواندن و سەبر و تاقەت و سەر شۆرپی
هەيە، پيچەوانەي سيفهتی بياياننشينە کە هەميشە لە
سەرکەوتن و پالەوانيتييدايان بەسەر دەبن.

بە برەوای خەلدوون، مەرۆف ناتوانيت لە هەمان
کاتدا پالەوانيتکی شمشير بەدەست و فیرخوازيکی
زانست و زانیاری بێت. هەروەک چۆن ناتوانيت
پيکەوێ پالەوانيتکی ملشکين و پيشەوەریتکی
کارامەيش بێت.

هەروەها خەلدوون ئەو هيشی سەلماندووە کە:
زانست و پيشە و هونەر تەنيا لەو کۆمەلگەيانەدا
پەرە دەسینيت کە لە يەکدی هەلوەشان و لە
هەمانکاتيشدا خەریکی تاوان و بەرەلایي و کاری
سووکن.

ديسانەوێ ئەو وای دەبينيت کە کۆمەلگەي عەربي
کۆچەر کە خالييه لە زانست و پيشەسازي، لە
هەمانکاتيشدا خالييه لە بەرژەوهندیيه کەسي و

ھۆکارە سووک و پەزىلەکان. عەرەبى كۆچەر لە
دیدگای ئەودا، پاكترین سروشستی ھەيە و پۇحى
نزیكترینە لەوھى كە ئایین پەسەند بکات و لەچاو
شارنشیندا خاوەن فەزىلەتیشە. وەك ئەوھى كاتىك
كۆمەلگەى شارستان خەرىكى برەودانە بە پيشە و
ھونەر و زانست، لە ھەمانكاتیشدا برەو بە بەرەلایى
و بێئەخلاقى و تاوان و جەرىمە دەدات.^۷

***

---

^۷- ابن خلدون، المقدمة ص ۱۲۱.

ئەم تيئورييە، سەرەپاي لاوازي بوو كەشى به
گويزه‌ي شارستانيه‌تي نوئي، به‌لام ورديه‌كي
زوري تييدا به‌خه‌رج دراوه له‌بارهي كه‌سايه‌تي
شارستانيه‌تي كوئنه‌وه؛ هه‌روه‌ها به‌ليدانكي
به‌هيزيش هه‌ژمار ده‌كرت بۆ سه‌ر گياني نه‌و
بهركه‌ردنه‌وه كوئنه‌ي كه‌ واي ده‌زاني مرؤف
به‌ده‌ستي خويه‌تي چۆن كه‌سايه‌تي خوي بنيات
ده‌نيت و چه‌نده چاكه له‌ خويدا به‌رجه‌سته ده‌كات.

ئەم تيئورييەي خەلدوون چەشنی سەكینگی
گەشاوێ ژێر پل و پووشە كە كەمێك رۆشن
بوویه‌وه و دواتر به‌ خێرایي خامۆش بوو. دياره‌ كه
به‌ چه‌ندین سه‌ده پيش سه‌رده‌مه‌كه‌ي خوي
كه‌وتوو و خه‌لكيش بابته‌كه‌يان بيرچووێه‌وه
وه‌ك چۆن ناوي ئيبنو و خەلدوون خويشيان له‌بهر
برده‌وه. بيريار و ئامۆژگاريكارانیش گه‌رانه‌وه
سه‌رده‌مي به‌ر له‌ خەلدوون و ديسانە‌وه ده‌ستيان
كرده‌وه به‌ خويندنه‌وه‌ي ئامۆژگاري و وتنه‌وه‌ي^۹
وانه‌ي لۆژيک.

ئیدی مرۆڤایه‌تي لای به‌لای بابته‌تي كه‌سايه‌تييدا
نه‌كرده‌وه تا گه‌يشته‌يه سه‌رده‌مي ژيانه‌وه‌ي

---

^۹-W. E.Sargent, Teach yourself Psychology p.۹

ئەوروپى. لەو يۆه پەرچە کردارىكى توند سەرى
 ھەلدا ئىدى بىرکردنە ھەکانى سەردەمانى پىشتەر کە
 وایان دەزانى مەرۆف ئازادە لە دروستکردنى
 کەسایەتى خۆیدا. ئەمان وتیان کەسایەتى چەشنى
 ئامېرىكى مېکانیکىيە و ھىچ دەسەلاتىكى بەسەردا
 ناشکىت و ھىچ ئازادىيە کىشى نىيە. بە برۆای ئەوان
 کەسایەتى ئامرازىکە بە دەست چوارتیکە لە کەى
 لەشە ھە "خوین و بەلغەم و زەردایى و رەشایى."

ئەوجا لە ھەر کەسێکدا یەکیک لەم چوارە لەوانى
 دیکە پتر گەشە بکات، ئەوا کەسایەتییە کەى دەبێتە
 ھەلگری ئەو تايبەتمەندییە. بۆ نموونە کەسایەتى
 زەردایى، ئىنکارە، خیرا ھەل دەچیت و ئیرادە یەکی
 بە ھىزی ھەيە لە کاتێکدا کەسایەتى بەلغەمى،
 لەسەر خۆیە، کاروبارى بە سەردا کە لە کە دەبێت و
 تە ھەزە لە کەسایەتى خوینی کەسایەتییە کى
 ڕووخۆشە، متمانەى بە خۆى ھەيە و گەشە بێنە
 بە پىچەوانەى کەسایەتى رەشایى ھە ھە کە زۆر
 ھەسواس، بى تەقەت و بى ھەوسە لە، بى ئۆمىد
 دەکەوێتە بەر چاوان^۱.

^۱- دکتۆر محمود حب اللہ، الوجدانية والعقيدة الدينية، ص ۲۵ و دواتر.

هیچ نکۆلییهک له وهدا ناکریت که ئه و تیۆرییهی
که باس کرا، ئه وه نه بیئت له سهردهمی ژیانه وهی
ئه ورو پیدایا داهینراییت، به لکو دهگه پرسته وه بو
سهردهمی یۆنانی کۆن که ئه وسا ته نیا له بواری
پزیشکییدا به کار دههینرا، به لام زانا کۆمه لئاسه کان
گه شه یان پیدایا و له بواری کۆمه لئاسییشدا
وهگه پران خست.

پتیۆسته ئه وه یش بلین: ئه مپۆکه زۆر گرنگی به و
تیۆرییه نادریت له فهرمانگه زانستییهکاندا چونکه
وای ده بینن که له سه ر بنچینه یه کی هه له دارپژراوه،
به لام بو سهردهمی خۆی گرنگی و پینگه یه کی
تایبه تی هه بو وه له وهدا که توانیویه تی ناسینی
که سایه تی بهینیتته ژیر سایه ی واقعی و له ژیر
سایه ی ئامۆژگاری و وانه ی لۆژیک بهینیتته ده ری
و چیدی شین و واوه یلای نموونه ی بالای نه که ن.

له ناوه راستی سه ده ی نۆز ده یه میشدا مه سه له ی
پژینه ناوه کییه کان سه ری هه لدا. ئه م تیۆرییه یش له
پروا له تدا زۆر له تیۆرییه که ی پیشوو "تیۆری
چوار تیکه له کان" ده چوو. به لام پشتی به چهند
لیکۆلینه وه یه کی زانستی ده به ست که نه ده کرا
پشتگۆی بخریت و گومانیشی قه بوول نه ده کرد.

ئىدى ھەندىك لە زاناكان ئەو ھەندە بوونە لايەنگرى و
بە راستيان دەزانى تا وای ليھات ناوھكەى لە
"پژيئە ناوھكیەكان" — ھو ھوويە "پژيئە
كەسيەكان".^{۱۰}

ئىدى كارەكە وای ليھات، ھەر كەسيكان بيئيايە
كە زيرەك بووايە يان ژنيك لاسايى پياوى
بكردايەتەو، ياخوود كەسيك زور ئازا و پالەوان
بوايە، ئەوا خيرا مەسەلەكەيان دەلكاند بە يەككە لە
پژيئەكانەو، ئىدى پژيئى نوخامى، ئەدرينال يان
دەرەقى يان پژيئى زاوژيو.

ئەم ئاراستەيە لە راقەى كەسايەتییەكان لەسەر
بنەماى پژيئە ناوھكیەكان زیادەرۆييەكە كە چىدى
زانايانى كۆمەلناس كاری پى ناكەن.

خو ئەوان ھىچ نكووليەك لە ھۆكارە
بايولۇجیەكان ناكەن كە كار دەكەنە سەر
كەسايەتى مرووف، بەلام ھيئەدە ھەيە كە ئەو ئەوان
نين بريارى يەكلاكەرەو دەدەن و كەسايەتییەكە
دەخەن بە لادا.

---

^{۱۰} - دكتور صبرى جرجيس: مشكلة السلوك السيکوپاٹى، ص
۱۹۶.

زۆربەى كات ئەو ھۆكارە بايۇلۇجىيانە كارلىك
لەگەل ھۆكارە ژىنگەيىيەكاندا دەكەن بە چەندىن
شىۋە، ئەو ەتا زۇرجار دەبىنن كەسىك بە مىراتى
بايۇلۇجى، چەند سىيفەتتى: تورەبىوون و
خىراھەلچىوون و، زوو تۆلەسسەندەوەى بىو
دەمىتتەوە، كەچى لەناو كۆمەلگەدا دەژى كە زۇر
گرنگى بەو لايەنانە نادەن و بەلايانەوە گرنگ نىيە،
بۆيە دەبىنن دۆخە بايۇلۇجىيەكەى دەگۆرپىت بۆ
دۆخىكى دىكە و پىگەيەكى دىكە دەگرپتەبەر و، وای
لى دىت: ەز دەكات خەلكى لىى بدەن بەلام ئەم
لەوان نەدات و ئازارىان نەدات.

ھەروەھا دەبىنن كەسىك ھەيە زۇر زىرەك و
مىشك پر، كەچى لەناو كۆمەلگەيەكدا دەژى كە
ھەموو ھۆش و گۆشىكىيان بەلاى ھىز و
بازوووۋەيە، بۆيە ئەمىش ھىچ داھىنان و
فەلسەفەيەكى لى ناوەرپت.

ھەيە تووشى جۆرىكى سووك لە شىتتى و
سەرگەرمى دەبىت، ھەر ئەم كەسسە لە
كۆمەلگەيەكەوۋە بۆ كۆمەلگەيەكى دىكە دەگۆرپىت، لە
ھەندىك كۆمەلگەدا رپىزى دەگرن و كەمىكىش

پېرۋى دەكەن، لە ھەندىكى دىكەيشدا خىرا دەيبەنە
نەخۇشخانەى دەروونى.^{۱۱}

ئىمە دەتوانىن ھۆكارە بايۇلۇجىيەكان بچوئىنن بە
ماددەيەكى خام، ھۆكارە كۆمەلایەتییەكانىش بە
كارگەيەك كە لەو ماددە خامانە چەندىن جۆر
كەرەستە دروست دەكات. لىرەوۋە كەسايەتى برىتییە
لە بەرەنجامى كارلىكى ھەردوۋ ھۆكارەكە، نەك
يەككىيان بە تەنیا.

بەلى! راست ئەوۋەيە بلىن: كەم تا زۆر برىتییە لە
ئەنجامى ھەلىشىل و داشىلى ئەو ماددە خاوانە لەناو
كارخانەكەدا.

”مۆتران“ ۋەك نموونە باسى ئەوۋە دەكات كە:
كەمى رژاندىنى رژىنەكان لە بەشى پىشەۋەى
نوخامەرژىن، وا لە مروۋ دەكات كە قەزەم -
كولەبن - دەرچىت. تىببىنى ئەوۋەيش كراۋە كە
ھەندىك جار قەزەمەكان مەيليان بەلاى بالاي بەرز
و رىكدا ھەيە لەگەل فىتنەجۆيى. بەلام ئەوۋە راست
نىيە بوترىت: كەمى چالاكىى نوخامەرژىنەكان
ھۆكارى سەرەكى فىتنەيىكردنە. بەلكىۋو

---

^{۱۱} - R.linton The study of Man, Ch. ۳۱.

راسىتىيەكەي ئەۋەيە بلىين: كارىگەرى ژىسنگە
كۆمەلايەتتەكە ۋاي كىردۈۋە لە كەسى كورت ۋا
بىر بىكەتەۋە ۋە ھەزى لە فېتنەيى بىت، خۇ ئەگەر لە
ژىنگەيەكى دىكەدا گەشەي كىردىا كە پتر سۆز ۋ
خۇشەۋىستى تىدا رەچاۋ كرابا، لەۋانەيە ئەۋىش
جۆرىكى دىكە لە دىئاي رۋانىيا.^{۱۲}

ھەر جۆرىك بىت! سالانىكى زۆر ۋ زەۋەند
بەسەر زاناياندا تىپەرى ۋ ئەۋان ھەر نەكەۋتن بە
لايەكدا كە ئايا كام لەۋ دۋوانە "ژىنگە يان بۇماۋە"
كارىگەرى زىاتىريان ھەيە لەسەر بىياتتەنى
كەسايەتى مەۋق.

لە سەرەتاۋە زانايان مەيلىان بەلاي كارىگەرى
پالئەرە بايۇلۇجىيەكاندا دەرۋىشت، بەلام ئەمىرۇ،
گىرنگىيەكى بىشومار بە ھۆكارە كۆمەلايەتتەكان
دەدەن ۋ، پىناسەي كەسايەتى بەۋە دەكەن كە:
بىرىتتە لە كارلىكى بەردەۋامى نىۋان پالئەرە
بايۇلۇجىيەكان.^{۱۳}

---

^{۱۲} - Mottran, The physical Basic of Personality, P
۵۷.

^{۱۳} - بايۇلۇجىيەتى: بايۇلۇجى + كۆمەلايەتى.

به‌پړزان! وا گومان نه‌کهن که نه‌ښی که‌سایه‌تی
مروځ له‌لایه‌ن زانایانه‌وه که‌شف کراوه و ئیدی
که‌یشتوننه‌ته کوټایی پڼگه‌ی تیگه‌یشتن. پټویسته
بلیم: هیشتایش به‌شیکه‌ی هره‌ه‌وره‌ی که‌سایه‌تی
له‌ژیر ته‌م و مژدا ماوه‌ته‌وه.

تیرل له‌کتیبه‌که‌یدا به‌ناوی "که‌سایه‌تی مروځ،"
ده‌لیت: له‌ناوه‌وه‌ی ناو ده‌روونی مروځدا هیژیکه‌ی
ده‌رائسا هه‌یه که‌سنووره‌کانی کات و شوین
تیده‌په‌رینیت و به‌هیچ شیوه‌یه‌ک له‌پڼگه‌ی نه‌م
یاسا سروشتیانه‌وه ناتوانریت راځه‌ی نه‌ښییه‌کانی
بکریت.

تیرل ده‌لیت: ته‌ماشای نه‌و سه‌ماکه‌ره
سه‌رسامکه‌ره بکه‌کاتیک هه‌لده‌ستیت به‌کردنی
چه‌ند جووله‌یه‌کی هه‌ماهه‌نگی یه‌کته‌واوکه‌ر به
شیوه‌یه‌ک که‌هر ماسولکه‌یه‌ک له‌کاتیکه‌ی
دیاریکراودا ده‌جوولیت که‌هیچ له‌پڼکوپټیکه‌ی
ماسولکه‌کانی دیکه‌که‌م ناکاته‌وه، یان بلیین:
ریتمه‌که‌تیک نادات. سه‌ره‌نجام ده‌بینین یه‌ک
سه‌مای تیروته‌سه‌لی سه‌رسووپه‌ینه‌ر نمایش
ده‌کات. ئیستا نه‌گه‌ر بین و پرسیار له‌سه‌ماکه‌ره‌که
بکه‌ین، نه‌وه چون ئاوا به‌و ته‌سه‌لییه‌ سه‌ما

دەكەيت؟ لە ۋەلامدا دەلالت: خۆيشم نازانم چۈن
دەيكەم! ئەو خۆي لەسەر سەما راھىناۋە و خوى
پىۋە گرتۋە، ئىنجا لە ناخىيەۋە ئەو ھىزە
شاراۋەيەى دەرپە راندوۋە.^{۱۴}

ھەمان شىتەش بۇ شاعىرىك، پىغەمبەرىك،
مىوزىكژەنىك، يان زانايەك راستە. ھەريەك لەمانە،
ھىزىك لە ناۋەۋەى ناۋ دەروونىاندایە كە خۆيشيان
تواناي راڤە كەردنيان نىيە. بۇ نموونە چلۇن راڤەى
سەمفونىياكانى بتهۆڤن، تيۆرييەكانى نيوتن،
داھىنانەكانى ئەدىسۆن ياخوود نووسىنەكانى
شكسپىر بگەين؟

ئايى ئەو بەرھەمە نەمرانە، بەرى درەختى
حساباتىكى وردە يان ھۆكارگەلىكى ديارىكراۋ يان
تىكۆشانىكى بەئاگايانەيە بە تەنيا؟^{۱۵}

ئاي دەتوانىن پىغەمبەرايەتى جەنابى موخەممەدەل
موسستەفا بەو شىۋەيە لىك بدەينەۋە كە زانايانى
كۆمەلناس دەلىن كە گوايە تىكەلەيەكە لە كارلىكى
مىرات و كۆمەلگە؟

^{۱۴} - Tyrrell, Personality of Man, P ۲۵.

^{۱۵} - Sorokin, The Crisis of our age, Ch.. ۳.

ئۆۋە پىمان بلىن: چۆن راڧەى ھىزى ئەو كەسانە
دەكەن كە خەواندىنى موگناتىسى دەكەن و شتە
شاراۋەكان كەشف دەكەن؟ يان چۆن راڧەى كارى
ئەو كەسە بگەين كە لەنىۋان دوو پەنجەرەدا
دەفرىت؟ يان ئەو كەسەى بەردىك يان بىگيانىك
بانگ دەكات و ئەۋىش دىت بۆلای؟

من خۆم كەسىكم بىنى كە لە يەك كاتدا يەكدنيا
ژمارەيان خستە بەردەستى و ئەۋىش لە ماۋەيەكى
زۆر كورتدا ئەنجامى ھەموۋى بە دروستى وت.

زۆرجار كە ھەول دەدەين ئەو دىاردانە راڧە
بگەين لە رېگەى بەخشىنى چەند ناو و
دەستەۋاژەيەك و ئىدى ئاسوۋدە دەبىن ۋەك
ئەۋەى گرفتهكەمان چارەسەر كردىت و
نەينىيەكەيمان دۆزىيىتەۋە. بۆ نموۋنە بە يەكىك لە
دىاردەكان دەلىين خەواندىنى موگناتىسى، جادوو،
بلىمەت، پىغەمبەرايەتى، يان ھەر شتىكى دىكە كە
ھىچ لە ماناكەى تىناگەين و نازانين چىيە.

بەلى! بەشىكى زۆرى كەسايەتى مروڧ شاراۋەيە
و ھىشتايش پەردەى نەينىيە بە سەردا دراۋە، بەلام
ئىمە سەرەپاي داننانمان بەۋەدا، ھەر بەردەوام
دەبىن لە گەران بەدۋاى دۆزىنەۋەى كەسايەتى

مروڻدا لهو لايه نه زانراوه وه كه دهكريست
تويژينه وهی له سهر بکريست و کاریگه رييه کانی
سهریشی بزانیست و دیاری بکريست.

خو نه گهر چاو بپوشين لهو شته ئاسابه ده رانهی
كه هندیك كهس پیی هله ده ستن، ده بینین
كه سایه تی مروڻ هیچ نییه بیجگه له کارلنکی
به رده وامي نیوان پالنه ره بایولوی و
کومه لایه تییه کان.

بهريزان! خوشه ويستان

پيوسته ليږده ده ته و هيش بليين كه كه سايه تي به
ته نيا تايبه ته به مروف، ئاڅه ل و چوارپي كه سايه تي
نيه و منداليش ناتوانيټ كه سايه تي هه بيت له و
كاته ي كه له دايك ده بيت، به لكو و ورده ورده
كه سايه تي بو خوي بنيات ده نيت.

چند ساليك له مه و بهر، يه كيك له و زانايانه ي كه
په يوه نديان به باب ته كه وه هه يه، كتيبيكي نووسي
له سهر "كه سايه تي ئاڅه لان." به لام ته م ناو نيشانه
هه له يه كي تي دايه و، وهك گوتمان ئاڅه لان
كه سايه تيان نيه. راسته له هه نديك له ئاڅه له كاندا
وهك سهگ و ته سپ و مهيموون شتيك هه يه وهك
بليټ كه سايه تيه يان شتيك له و باب ته، به لام
ته گهر جوانتر له و نيشانانه ورد بينه وه، ده بينين
بريتين له چند وه لامدانه وه يهك. ئيمه له واقيعدا
كه سايه تي خومان ده به خشينه ئاڅه له كان له و
كاتانه ي كه هه نديك تايبه تمه ندي تي دا ده بينين وهك
زيره كي و ويژدان. واته ئيمه به هه مان ته و
شيوه يه ي كه راڅه ي كرداره كاني خومان ده كه ين،
ديين و راڅه ي كرداره كاني ته وانيش ده كه ين و

له ویتوه ده مانه ویت که سایه تیه کی پتوه هه لواسین،
له کاتیکدا نه وان چه شنی گورگ له کوربه که ی
یه عقوبی نه بی به رین.

به ریزان، که سایه تی تاییه ته به مروف و
له وان هیشه له هه ندیک گیانه به ردا چهند نیشانه یه کی
له سه ره تاکانی که سایه تی تیاندای به دی بکریت. نه و
گشته شیوه و رهنگه جیاوازه ی شارستانییه ت و
بیرمان پیشکesh بکات.

دکتور یوسف مورا د له م باره یه وه ده لیت: "...
مانا کامله که ی که سایه تی نه وه یه که هه ست به
بوونی خود بکریت، خو نه گهریش و امان دانا
هه ندیک له ئازله تاییه ته کان نه و تاییه تمه ندیه یان
تیدایه که هه ست به خویان بکه ن، نه و ده چینه سه ر
مه رجی دووهم که نه سته مه له ئازله لدا هه بیت،
نه ویش هه بوونی نموونه ی بالایه که له سه ره وه ی
خویه وه دای بنیت و بیه ویت پی بکات.^{۱۶}

لیره دا پیویسته شتیکیش بلین، نه وه ییش؛
که سایه تی به خششیکی خودایی نییه که مروف به
ته واوه تی له باوانییه وه به میرات بو ی بمینیت وه

---

^{۱۶} - یوسف مراد، مبادء علم النفس العام، ص ۲۳۹

وهك ميراتييه كانى ديكه. له واقيعدا بابه تيكي
وهدهستخراوه و له كومهلگه دا گه شه دهكات، نه گهر
كومهلگه نه بيت، كه سايه تيش بوونى نابيت.

نه گهر مروف ههر له به رايسى ته مهنويه وه له ناو
چهند ئازهلئىكدا پهروه رده ببيت، نه وا نه ههست به
كه سايه تى خوى دهكات و نه ههست به زاتى
خويشى تيدا دهرسكىت.

ههروه ها نه وه يش چه سپاوه كه دهكرىت
كه سايه تى بكرىت به چهند به شيكه وه يان ببيت به
چهند دانه يه كه وه. زورىكىش ههن كه له لايهن
زانايان وه دوزراونه ته وه كه دوو يان چهند
كه سايه تيه كيان هه يه.

دكتور برنس توانى به ريگه يه ك كه له خهواندن
موگناتيسى دهچىت، وا له كچىك بكات كه دوو
كه سايه تى هه بيت. نه و كاته ي كه كارى به يه كى كيان
دهكر، نه وى ديكه يانى راده وه ستاند له كاركردن.^{۱۷}

دكتور سارجنت، زاناي دهر ووناسى هاوچهرخ،
خوى خاتوونى كى بينيوه كه خاوه نى دوو كه سايه تى
بووه. نه و چووه ته ويستگه ي شه مهنده فهر بو

---

^{۱۷} - محمد عطية الأبراشي، الشخصية، ص ۲۲۶-۲۲۷.

ئەو دەي مالاوایی لە میژدەکە ی بکات و پاش چەند
کاتژمێرێک، خۆی لە شارێکی دیکە بینیوەتەرە ی
کچیەکە و ژیان بەسەر دەبات لە مالێکدا بەبێ
ئەو دەي هیچ هەست بەو بکات کە ئەو ئەو بوو
ئەمڕۆ سەرلەبە یانی مالاوایی لە میژدەکە ی کرد.^{۱۸}

خۆ ئەگەر ئێمە بمانەوێت لەم دیاردە
سە یروسە مەرە تی بگەین، دیاردە ی چەند کە سایە تی،
یان دابە شبوونی کە سایە تی، ئەوا لە پیشدا دەیت
کە مێک لەسەر مەسە لە ی خودی کە سایە تی و
سەرچاوە ی گەشە سەندی رامیتین.

زاناکان دەلێن: چە قی کە سایە تی بریتی یە لە هەست
بە خود -شعور بذات- یان ئەو دەي کە پێی دەلێن
نەفس. ئێمە مەبەستیشمان لە نەفس ئەو مانا باوە
نی یە کە خەلکی بە پۆحیش ناوی دەبەن. نەفس پۆح
نی یە، ئەو هەلە یە کە کە زۆریک لە نووسەرەن تی
کە وتوون.

بەرێزان! پۆح دیاردە یە کی میتافیزیکی یان
بایۆلۆجییە کە هیچ شتیکی لە بارە یە وە نازانین،
بەلام نەفس ئەو هەستە یە کە وات لی دەکات بلیت

---

^{۱۸} -Sargent, op, cit, p18

”من،” يان خۆتى پى له شتهكانى ديكهى دهوروبهر
جيا بكهيتهوه.

نهفس چييه؟ ئهى ههست به ”من” كردن چييه؟
ئوهتا كابراى سهر شهقام، رۆژانه پتر له ده جار
دهلّيت ”من” و له چهندين لاوه هيلاك و ماندوو
دهبيت بۆ سهلماندنى ئهو ”من”ه. خو ئهگهر بيتين و
لتى بپرسين: ئهو ”من”ه چييه؟ يان ئوهتا سهرى
سهرسوورمان با دهوات يان زهردهخهنهيهكى
گاله ئاميژانهت بۆ دهكات. فهيلهسووفانيش چهندين
ساليان له پيناو گهران بهدواى ئهو ”من”ه دا سهرف
كردوو كه ئايا چييه؟ ئهى چۆن لهناو مرقّدا
دادهگيرسيّت.

دهگيرنهوه يهكيك له شيتهكان كه پتيان دهگوت
”ههبنهقه” ههستا به دروستكردنى گهردهنبهنيك –
ملوانكه – له ئيسك و پروسك و زهخرهفه. كاتييك
لتيان پرسى بۆچى ئهو ملوانكهيه له مل دهكهيت؟
وتبووى بۆ ئوهى خۆم لى ون نهبيت و بزانه
ئوه خۆم. شهو نوست و براكهى بهدزييهوه
ملوانكهكهى له مل داكهند و خستيه مى خۆى،

کاتیک هه بنهقه خه بهری بوویه وه، به براکهی وت:
براکیان ئه وه تو منیت، ئه ی من کیم؟^{۱۹}

ئه م چیرۆکه له کتێبه ئه ده بی و گالته ئامیزه کاند
ده نووسریته وه و به و هاوڕێیه یشمان ده وتریت
شیت و گیل، وهک ئه وهی ئه گهر که سیک گومان له
"من" ییتی خوی بکات، شیت یا گیل، خو ئه گهر وا
ییت، ئه وا زۆریک له فهیله سووف و زانا
دهرووناس و کۆمه لئاسه کان ده خرینه ریزی گیل و
شیته کانه وه.

فهیله سووفه کان ههر له به ره به یانی میژووه وه
ویلی دوا مانای نه فس بوون. به لام به کوی
گشتی، هیچ جیاوازییه کی جه وهه رییان نه کردووه له
مانای چه مکه که دا له وهی که له واقیعدا و له ناو
خه لکیدا هه یه.

له راستیدا یه که م بۆمب له باره ی مانای نه فسه وه
له لایه ن فهیله سووفی گومانکه ر "هیۆم" وه
ته قینرایه وه. ئه و فهیله سووفه هه ولی ئه وهیدا که
بیسه لمینیت که نه فس بوونیکی ده ره کی نییه،
به لکوو به بر وای ئه و، به دوا ی یه کدا هاتنی بیر و

---

^{۱۹} - یوسف مراد، هه مان سه رچاوه، ص ۳۳۷.

ئەزمونە بە شىۋەيەك كە ئەو بەدوای يەكدا ھاتنە
ھەستىك لەبارەى ھەبوونى شتىكەو دەبەخشىت
كە خۆى لە ھەقىقەتدا بوونى نىيە.^{۲۰}

ھەر لە سەردەمى ھىۋمەو تە ئەمىرۇكە،
فەيلەسووفان بە چەپ و راستدا دىن و دەچن تە
مانايەك لەبارەى ماھىيەتى نەفسەو وەگىر بخەن و
تىبگەن كە چۆن ئەم شتە لە مەرقۇدا پەيدا بوو
بەبى ئەوەى لە ئازەلدا ھەيىت؟

ھەرچۆنىك يىت، تازەترىن بىروبوۋاى زانستى
لەبارەى نەفسەو، ئەوەيە كە كۆچ كەردو "چارلس
كۆلى" يە، مامۇستاي پىشتىرى زانستى كۆمەلناسى
لە زانكۆى مىشگن، پوختەى ئەوەيشى كە كۆلى لەم
بارەيەو دەيلىت:

... نەفس ئاوينەى كۆمەلگەيە، يان بە
گوزارشىتىكى دىكە: نەفس تەوەيە كە خەلكى
لەبارەتەو تىي دەگەن و ئەو پۆلەيە كە لە ژيانى
كۆمەلەيەتيدا پىت دەبەخشن. تۆ كىيىت؟ تۆ ھەست
بە خۆت دەكەيت و دەيلىت "من" لەو گۆشەنىگايەو
كە خەلكى تىت دەروانن، يان راستترە بگوتريىت:

---

^{۲۰} - Joad Guide to Philosophy, p.۲۳۰ et sep

ئەو ھەستەيە كە لە دىدى خەلكىيەو دەربارەي
خۆت ھەستى پى دەكەيت.

مامۇستا "دىنىسن" تىۋرىيەكەي "كۆلى" بە
شىۋەيەكى جوان نیشان داو، بەتايىبەتى ئەو كاتەي
كە دەلىت: دەكرىت لە ھەر مرقىكىدا جۆرە
جىاوازەكانى رەفتار بەرھەم بەيتىرەت كاتىك
جۆرىكى تايىبەت لە نەفسى خۆيت خستە دلىيەو و
لەو شىۋەيەي خۆي ئىلھامت بۆ كرد. بۆ ئەو
كارەيش نموونەي دوو كەس دەھىتتەو كە
يەككىيان نىگاي بۆ دىت بە شىۋەيەك لە شىۋەكان
و پى دەگوترىت كە تۆ كەسىكى خانەدانى رۆمانىت
و بەوى دىكەيشيان دەگوترىت كە كۆيلەيەكى
رۆمانىيە.

ئەو دىيان كە خۆي وەك خانەدانىكى رۆمانى
ھاتبويە بەرچا، ھەلدەستا بە ھەندىك
ھەلسوكەوتى خانەدانانە، بۆ نموونە بىرۋاي وا
دەيت كە كۆيلە دەيت بكوژرىت ئەگەر
فەرمانبەردارى خاوەنەكەي خۆي نەيت. كۆيلەيش
لەلايەن خۆيەو و تىدەگەيشت كە شاينى كوشتە
ئەگەر بەسەر گەرەكەيدا ھەلداتى يان بىگوتىي

بکات. ئیدی ئەو وای لە خۆی دەپوانی کە کالایە کە
بۆ گرین و فرۆشتن بە دەست گەرە کە یەو.^{۲۱}

یەکیک لە زاناکان ئەزموونیکی لە پێگەی
خەواندنی موگناتیسییەو ئەنجام دابوو، تێیدا نیگای
کردبوو بۆ کەسی خەوینراو کە زاتی خۆی یان
ئەوێ لە جیهانی شیکردنەو موگناتیسییەکاندا پێی
دەگوتریت "Ego" لەناو پەیکەرێکی لە کاغەز
دروست کراو دایە. کەسی خەوینراو وەها مامەلە
لەگەڵ پەیکەرە کەدا دەکرد کە خۆدی خۆی بیت و
تێی چووبیت، غیری لێ دەکرد و لێی توورە دەبوو
کاتیک گالتە ی پێ دەکرا و، ئازاری دەچەشت کاتیک
لێی دەدرا و خۆشحال دەبوو ئەو کاتانە
هۆنراوەی خوشیان بەسەردا دەخویندەو.

ئەمە پووداویکی زۆر سەیر و سەمەرە نییە
بەپێزان، هەریەک لە ئێمە چەشنی ئەم کابرایەین،
بەلام بە شیوەی جیاواز جیاواز.

زۆر جار نیگا ئەخریتە دلمانەو کە شتیک یان
کەسێک دەبیتە بەشیک لە کەسایەتیمان، وەک پۆلە
یان هۆن، زانست، عەقیدە، شار یان هەرشتیکی

---

^{۲۱} -Landis, Social Control, p. ۶۰

دیکه. هر کاتیکیش یه کیک قسه یه کی ترش و تال
به و که سه یان شته بلیت که بوو و ته به شیک له
که سایه تییه که ی، نه و له توو په بیان په نگی شین و
مور هله ده که پریت.

بو نمونه ده کریت هر ئیستا له ناو نه م
که سانه ی که ئیسته لیره ئاماده ن، قسه یه ک بکه ی ن
که زور پی قه لس و توو په بییت، ته نیایش له بهر
نه و هی نه و وشه یه بوو و ته به شیک له که سایه تی
بوی.

ئاماده بووانی به پریز، له راستیدا هه موومان له
هه موو بواره کانی ژیا نماندا، که و تووینه ته ژیر
کاریگه ری خه واندنی موگناتیسی و، با لیره دا ناوی
بنیین "خه واندنی کومه لایه تی."

من دال هر له و ساته ی که چاو به دنیا
هله ده هیئت، خه وینه ره گه وره که ی که کومه لگه به،
ده ست ده کات به تیگه یاندن و هیما پیدانی که فلانی
کورپی فیسار به شیک دانه برپاوی نه م خیزان و
پله یه یه؛ هه روه ها پیویسته له سه ری که فلانه کار و
فیساره فرمان جیه جی بکات. به م شیوه یه وه ک
خه وینراویک ته ماشای خوی ده کات وه ک چون
که سانی دیکه ته ماشای ده کهن و وه هایش

ههلسوکهوت دهکات که کهسانی دهوروبهري پيی
دهلین و به گویندا دهچپینن.

خو نهگه ر ئیمه هاتین و خهواندن مۆگناتیسیمان
به شیوهیهکی زانستی خویند، دهبینین له چهندن
لایهنهوه هاوششیوهی خهواندن کۆمه لایهتیه:
"خهوینهري مۆگناتیسسی له ههولسی خهواندن
که سیکدایه به شیوهی دوبارهکردنهوه قسهیهک تا
هۆشی خهویتراوهکه به لای نوختهیهکی دیاریکراودا
پاکیشیت که ئه ویش ئه وهیه: "تۆ ئیستا دهخهویت...
مامسولکه کانت خاوه به نه وه... وا له شت که مکهم
سر و وپ ده بیت... چاوه کانت پر بوون له
فرمیسک... پیلووی چاوت قورس قورس بوون...
زیاتر قورس ده بن... خه وه که پوون نییه... له شت
پتر سر و وپ ده بیت... پیلووی چاوه کانت ته و او سر
بوون... زۆر... وه نه وز زۆری بسۆ هیناویست و
خه وه نوچه که ده تباته وه... پیلووه کانت خه ریکه
پیکه وه ده لکین... ئیستا پیلووه کانت لکان به یه کدا...
به ته وای پیکه وه نووسان، ناتوانیت بیکه یته وه
مه گه ر نه و کاتهی که خۆم پیت ده لیم... تۆ ئیستا
نوستوویت، نوستنیک مۆگناتیسسی خوش... تۆ

میواشی و به نازه وه دهیانله وه پینیت به و شیوه یه ی
که نیکای بۆ کراوه له لایه ن خه وینه ره که وه. خو
ئه که ره له نیکاکه دا پئی کوترا با به زه بر و زهنگه وه
بیانله وه پینیت، ئه واهیه چ در یغیه کی له وهیش
نه ده کرد.

دهگیر نه وه که جار یکه یه کی که له پیاوانی ئاینی
ده خه وینریت، ئیدی نیکای بۆ ده کریت که کاتیک
گوئی له دهنگی چرکه ی کاترمیره که بوو، وتاریک
له وه سفی کوفر و زهنده قه دا بۆ ئاماده بووان بلیت.
کاتیک بیدار بوویه وه، ههروهک جاری جار ان
دهستی به قسه و باس کرد، به لام گوئی له دهنگی
کاترمیره که نه بوو تا ههستایه وه، له وساو دهستی
کرده خویندنه وه ی وتاریکی پر له جۆش و خرۆش له
وه سفی کوفر و زهنده قه دا.

کاتیک له وتاره که ی بوویه وه، یه کی که له
ئاماده بووان پرووی ده می تیکرد و لئی پرسی:
هۆکاری ئه و دژیه کییه چی بوو له قسه کانتدا؟

هاوپی هه ژاره که مان دهستی کرده به لگه هینانه وه،
به لگه ی بنجیر بنجیر که نه خیر ئه و هیچ دژیه کی له
قسه کانیدا نه بووه و، هیچ مه به ستیکیشی نه بووه
جگه له خیر.

لهوانه يه بۆ سهلماندنى قسهكانى چهند فهرمورده
و ئايهتيكى قورئانيشى وهك بهلگه هينابيتهوه.

بهريزان! گالته بهو هاوپى خوشهويستهمان
مهكهن. ههموومان وهك ئهو واين، بهلام شيوازي
خهواندنهكهمان جياوازه. وهك لاندريس دهليت:
ئوهوى دهيكهين، دهيلين، بيرى لى دهكهينهوه،
ههستى پى دهكهين، ههر له بهرهبهيانهوه تا ئهو
دهقهى دهچينه جيخهوهكهمانهوه، ئهوه جيبهجي
دهكهين كه كۆمهلگه فيرمان دهكات و نيگامان بۆ
دهكات، چ له ياسا و ريسا و بهها و نهريتهكان.^{٢٢}

له كاتيكدان ئهو كارانه دهكهين، دلى خویشان
خوش دهكهين گوايه ئازادين. وا دادهنيين ئهم
كارانهمان كردووه له كاتيكدان مهبهستمان بووه و
پيشتريش بيرمان لى كردووتهوه، خولاسه ههزار
جۆر لهم خهيالپلاوييانه. بهلام له راستيدا ئيمه
ههموو ئهم كارانه دهكهين له ژير كاريگهري
خهوينه ره مهزنهكهدا، كۆمهلگه، دواتريش وهك
كابرا ئايينييه داماووهكه، به چهپ و راستدا دهكهوينه
هينانهوهى پاساو و گهران به شوين بهلگه و

---

^{٢٢} -Landis, op, cit, p٦٦

هه نجه تی ئه وه دا که نیشانی خه لکی بدهین تووشی
دژی به کی ناوخوی نه بووینه ته وه.

پینگه مبه ر موحه ممه دروودی خودای له سه ر بیت
ده فهرمویت: "خه لکی خه وتوون، کاتیک ده مرن،
بیتار ده بینه وه."

ئیمه تا له م ژیا نه دا بین، له گه ل کۆمه لگه دا و له ناو
کۆمه لگه دا ده ژین. بیرکردنه وه و کاره کانمان له سه ر
ئه و رپوره سمه به ریوه ده چییت که هه ر له
مندالییه وه کۆمه لگه له ناو عه قلی ناوه کیمانه دا
ده پرسکینیت و، چ بمانه ویت یان نه مانه ویت
له سه ری ده رۆین تا ئه و کاته ی نه ریتیکی جیاواز
له وه ی خۆمان، یان کاریک جیاواز له کاره کانی
خۆمان ده بینین، ئیدی له ویدا تووشی
سه رسوورمان ده بین و گالته و ته شقه له به وانی
دیکه ده کهین وه ک ئه وه ی له ناو ئه و گشت خه لکه دا،
ته نیا ئیمه ی له غه فله ت دوورین. له کاتیکدا
هه موومان ئه وه تاین له غه فله تدا، یان وه ک ئه وه ی
پینگه مبه ر موحه ممه د سه لات و سه لامی خودای
له سه ر بیت ده فهرمویت گشتمان نوستووین و ئه و
کاته بیتار ده بیننه وه که ده مرین. له وانه یش هه ندیک
به لایشیا نه وه به چیژ بیت ئه گه ر به خوشییه وه بلین:

کئ نالی له پاش هم مردنه، خه ویکي ديک
بمانباته وه!

که ميک له مه و بهر و تمان که نه فسي مروږ
ئاوینه يه که به شيو ه يه ک که هه ستي کو مه لکه که ي
ده و رو به ري تيدا ده دره و شيته وه. نه وه يش ماناي
نه وه نييه که نه و ئاوینه يه ساف و پروون و
بيخه وشه، له راستيدا ئاوینه يه کی پر له گري و
گوټال و شوخت و زبرييه.

له وانه يه منداليکی چه وساوه ي پشت چه ماوه، که
له ژير سایه ي رحمة تي خزم و که سه منداله کانيدا
به رده و ام توو شي سوو ککړدن و نازاردان ده بيته وه،
گريه کی قوولي کویر له که سایه تيدا دروست بيت
که له کاتي گه وره بوونيشيدا به ئاسته م خوی لی
دارنيت.

په نکه له گه وره ييدا هه نديک تاييه تمه ندي بهر ز و
به پيزي تيدا ده رکه ون که له ناو خه لکيدا بيکه نه
که سيکی پايه بهرزي بهر پيزي به ناو بانگ، به لام نه و
هه ستي خو به که مزانينه ي ده وراني مندالي که
به رده و ام له گه ليدا گه وره بووه، ريگري لی بکات له
هه سترکړدن به و جيگه و پيگه يه و، به رده و ام بيري
به لای نه و به که مزانينه ي ده وراني مندالي بيت.

پاستور، نموونه‌ی ئەم هەست بە کەمیکردنەیه.
پەنگە هەر لە منداڵییەوە درکی خۆبەکەمزانی
کردبێت. تەنانەت پاش دۆزینەوێ میکروبیشت کە
ناوی کەوتە نێو ناوانەو و جیهان ناسییان،
هێشتایش ئەو هەستە لە دڵدا ما بێت. تەنانەت
جاریکیان کە ئاھەنگێکی گەورە بۆ ساز کرابوو،
دەمادەمی هاتنە ژوورەوێ بۆ ھۆلەکە، گوێی لە
موزیک و چەپلەپێزانێکی بەتاو بوو، ئاوری لە
یەکیک لە دۆستەکانی دایەو و پرسی: چما شازادە
هاتووەتە ژوورێ؟ ئەو بەستەزمانە وای زانیبوو
ئەو گشتە قاو قیژ و چەپلەپێزانە بۆ
هاتنە ژوورەوێ شازادەیه.

سەیر و سەمەرە لەو دایە، ھەندیک کەس کاتیکی
گوێیان لە چەپلەپێزان دەبێت بۆ شازادە، وا دەزانن
نەخیر، ئەو چەپلەپێزانە بۆ ئەوانە، کوردە و تەنی:
شیتیش بە ھەریە: الجنون فنون.

زانراوە کە گرنگترین و کاریگەرترین ھۆکار
لەسەر بنیاتی کەسایەتی تاک، بریتییه لە یەکەمین
کۆمەل کە لە سەرتاکی ژیا نیدا لەگەڵیاندا دەژی و
گەرە دەبێت.

مه به ستيشم له كومه لي سهره تا، تاكه كاني خيزان
و گهره ك و قوتابخانه يه. هم كومه له به شيو په يه
كه سايه تي نه و منډاله داده تاشن كه دواتر
گورانكاري تيدا نه گهر نه ستم نه بيت، زور سهخته.

منډاله كه له گهل چاوي بو ژيان ده كاته وه، ده بيت
له لايه ن چوارده وره كه يه وه پيگه يه كي بالا يان
په ستي پي به خشر او وه. هر نه وان به رده وام و
بيپسانه وه نه و برياره چاك يان خراپانه ي له بارده وه
دوره كهن تا واي ليدت كه سه كه، بروا ده كات به
نه و قسانه ي دوروبه ر له باره يه وه ده يلينه وه. ندي
له سر هم ريره وه، كه سايه تي نه و تاكه، له سر
نه و خاله سهره كييه ده ست به گه شه و نه شه
ده كات، نه و يش پي ده گوتريت: ناوكي ده رووني
بيدار.

با دوو نموونه ي ديار وه به رباس بخه ين كه
روژانه روو به روويان ده بينه وه:

بيپنه به رچاوت، تازه لاوي: له خاندانيكي پولداري
به شان وشكز گوره ده بيت، خو يشي
روو خساريكي گه شاوه و قه دوقيا فه يه كي ريك و
له باري هه يه؛ پوشاكي شيك و پوشته ي پوشيوه
له ناو خزم و ناسياراندا پيگه و ريزيكي تايه تي لي

دهگیریت، نه وه بیجگه له خوشه ویستی و
 نازکیشانی دایک و باوکی که وشه ی زبریان
 (گیانه کهم) و (باوانه کهم) ه، گوئی له هیچ شتیکی
 دیکه نابیت. گوئی له قسه ی دهگیریت، دهنگی بلند و
 پره، هاوړی زوره و پشتیوانشی فره. نه گهر
 که سیک پی بلیت پستی چاوت برویه، به جاری ده
 که سی له سهر دیته وه لام. فره قی نییه چ سته مکار،
 چ سته ملیکراو بیت. ئا نه م که سه به
 متمانه به خوبوونه وه گهره ده بیت و گوشت
 ده گریت، کاتیک دیته گو، وا ده زانیت له ئاسمانی
 حه وته مه وه سرووشی بو هاتووه چونکه راهاتووه
 که هرچی بلیت، نه گهر ه لیت و په لیتیش بیت،
 خه لکی هر په سهندی بکه ن و نه خیری به روویدا
 نه لین.

به شیوه یه کی گشتی که سایه تی نه م میرخاسه،
 هم کراوه، هم دلخوش و به متمانه پیده گات و
 دیته ئاراه.

به پیچه وانه که یشیه وه:

که سیک چیره تالی دیسمه ن ناله بار، که له
 خیزانو چکه یه کی بی شیو و نان گهره ده بیت، ده م
 ناکاته وه، ده کیشن به قه پوزیدا. هیدی هیدی نه م

که سه وای لیدیت له رینگه یه که وه ناوبانگ په پیدا
بکات جیساوازا له وهی هساوپی و دوست و
هاوهوزه کانی به دهستی دهینن.

له ناو ئه م تا قمه دا، که سانی بلیمه ت مه لده که ون،
ههروهک چون که سانی تاوانبار، بووده له، رغن و
بیمیشک و بیرکولیش پهیدا دهیت.

ئه م تازه پیا هه لکه وتوو، پرو به پروی دوو جور له
پیزانین ده بیه وه له ناو کومه له سه ره تاییه کی ک
تیدا دهژی. له دایک و باوکیه وه ریز و
خوشه ویستی ده بیه تی و له هاو پزل و
هاوکاره کانییه وه بیززی و سووک ته ماشا کردن.
هه ربویه هه ندیک جار ململانی له دهروونیدا سه
هه لده دات، به مه رجیک زیره کی و دانایی تیدا بیت.

لیکوله ران له هه ندیک ولاتدا که یشتوننه ته ئه و
دهره نجامه ی که ناشیرینی پروو خسار یان
نه خوشی، شتیکی زور باوه له ناو تاوانباره کاند.
ئه وان له وه وه که یشتوننه ته ئه و دهره نجامه ی که
ناشیرینه کان هه ر به سروشت مه یلیان به لای
خرابه دا ده خزیت، چونکه به قسه ی ئه وان، ئه وه
نیشاندیری نسکوی بایولوجیه به ره و سروشته
سه ره تاییه ئاژه لییه که. به لام ئه و ئه نجامگیریه

مەلەپە. ھېچ تاوانبارىك بە سىروشت، مەيلى بەلای
تاواندا ناچىت. لە زۆربەى دۆخەکاندا، تاوان شتىكى
دەستخستەنپە - اکتسابى -

ناشیرینەکان ھەر بە سىروشت بریتى نین لە
کەسانى خراب، وەك ئەوەى ھەندىك لە
زیادەپۆکاران دەلین، بەلکوو ھۆکارى كۆمەلایەتى
لە ئارادایە. ئەو لەبەر ناشیرینپەكەى، ھەر لە
سەرەتاو كۆمەلگە بە تاوانباریان ناساندوو،
ئەویش وەك تاوانبارىك گەورە بوو. مەبەستمان
ئەوێە كە: كۆمەلگە بىزى لەم منداڵە دىتەو و
لەبەر سادەترین كار، دەیسپىرنە بەندىخانەو و، بە
زبىرتىن زمان و بەھىزترین بازوو دەیدوینىت و
لىى دەدات، ئەو بەستەزمانەیش ناچار دەبىتە
تاوانبارىك چ بىەوینت، چ نەپەوینت.

ئەگەر تاوانىك بكات و، دوو كەسىش بەو ھۆپە
قۆلبەست كران، پەككىيان جوان و ئەوى دىكە رەزا
گران، ئەوا پۆلىس مەيلى بەلای تاوانباركردى
ئىسكتالەكەياندا دەپوات و ھەز دەكات جوانەكەيان
ئازاد بكرىت. خو ئەگەر ئەم دووانە بىنە دادگا و
بەردەم دادوەر، دادوهرىش مەيلى بەلای
تاوانباركردى ناشیرینەكە و ئازادكردى

جوانه که یاندا دەر و ات. کاتیکیش ئه و به و دیمهن
ناشیرینه ده چیته به ندینخانه وه و، کاتیک هاته
دهره وه، ده بیته مامۆستای تاوان چونکه شتانیکی
زۆر له هاو به ندینخانه کانیه وه فیر بووه. ئیدی به
بروانامهی دکتۆراوه له به ندینخانه دیته دهری؛ خو
ئه گهر ویستی تۆبه ییش بکات، ئه و خه لک تۆبه که ی
لی وهر ناگرن. دیاره که خه لکی هه می شه داوای
بروانامهی ئاکاری به رزی لی ده که ن، ئیدی ئه ویش
ناچار ببیته خراپه کاریک.

تازه کۆمه لگه ئه وی به تاوانباریک پیناسه
کردووه، ئه ویش وینای خۆی ههر به و شیوه یه دیته
پیشچاو که کۆمه لگه بۆی کیشاوه. بۆیه ده بینین
ده گهریت به شوین ئه و که سانه ی که هه مان
چاره نووسیان بۆ دیاری کراوه. له ویش ه وه یه ک
ده سه ته چه ته پیک ده هینن، ئینجا له و که شه
چه ته ییه ی شه دا، دیسانه وه جاریکی دیکه خۆی وه ک
خراپه کاریک دهر ده خاته وه. ئیدی ئه م که سه ده بیته
چه ته و شه قوه شینیکی گه وره تر. ئا به م شیوه یه
کۆمه لگه بکوژه کانی خۆی به ره هه م ده هینیت!

ئه وه ههر ئه و شته یه که به کرده یی به سه ر
زنجیه کانی کۆمه لگه ی ئه مریکییدا ده هینیت.

ئامارى له بەردەست ھەيە كە رېژەي تاوان لەناو
رەشپىستەكاندا زياترە وەك له سپىپىستەكان. بەلام
ئەو وە واتاي ئەو نىيە كە ئەوا ھەر بە سروشت
حەزىيان لە تاوانە. نەخىر، لە راستىدا ئەو
واقىعەكەيە وای لى كردوو مەيلى شەرەنگىزى
تەيدا بگەشپىتەو چوئە سەووكايەتى نەماو
كۆمەلگە پىي نەكات و، لەبەر چكۆلەترين تاوانىش،
خىرا دەسپىرپىنە سوچى زىندانەو. چىدى
زىندانىش بۆ ئەو شوورەيى نىيە پاش ئەو
چەندىنچار سەردانى كردەو. ئەو بەستەزمانە،
لەبەر رەنگى وەك شەو، لووتى پانى يان لىو
ھەلاوساوى، ھەر شتىك بىيت، دەخريتە ئەستوى
ئەو.

ھەمان شتىش بۆ ھەزار راستە. خو نكۆلى ئەو
ناكەين كە ھەزارى خو يەككە لە ھۆكارەكانى
تاوان، بەلام لاوازی ھەزار لەبەرانبەر دەولەمەندەو
و، كەمى خزم و ناسىاو لە فەرمانگەكانى دەولەت،
ھۆكارگەلىكن بۆ خىراتر تاوانباركردن وزووتر
خستە بەندىخانەي. ھەزارى بىدەرەتان، خوا نەكا
قچكەتاوانىك بكات، خىرا دەولەت لەسەر سەرى
پەيدا دەبىت و بە مەبەستى پاراستنى ئاسايشى
ولات، -بە سەد جور- خويانى لى سوور دەكەنەو،

كەچى ئەگەر پارەدارىك تاوانىكى زلىشى لە دەست
بقەومىت، ئەوئەندە خاوخاۋ و گىلەگىسل لە
پەرۋەندەكەيدا^{۲۴} دەكەن ھەر نەبىتەوہ.

ئىنجا، كاىراى پارەدار بە سەرى بەرز و سنگى
دەرپەرپىۋەوہ دەچىتەوہ ناۋ خاوخىزانى خۋى و
ھەژارى بەشمەينەتیش بۆ ناۋ تارىكى كۈنجى
زىندان.

دەولەمەند دەلىت: ھەژار بۆيە ھەژارە، چونكە
خراپەكارە، چوزانى ھۆكارى خراپەكارىيەكەى،
خودى ھەژارىيەكەيەتى.

---

^{۲۴} - پەرۋەندە: دۆسىيە، فايل و دۆكيومېنتى دادگا و شۆيىنى
فەرمى.

ئامادەبىۋانى بەرپىزا!

ھەرچۇنىڭ بىت، دەتۋانين بە يەقىنەۋە ئەۋە
ھەلپىنجىن كە دەروۋنى مەرۋف و، ئەۋ كەسايەتپىيە
كە لىۋەى دەئالپت، دروستكراۋى دەستى كۆمەلىكە
يان بە پىچەۋانەۋە. رەنگە لىرەدا يەكىك بېرسىت:
ئەگەر دەروۋن، دروستكراۋى دەستى كۆمەلگەيە،
كەۋاتە كىشە چىيە ئەگەر مەرۋف چەند
كەسايەتپىيەكى ھەبىت بەقەد ئەۋ كۆمەلانەى كە
پەيوەندىيان پىۋە دەكات؟

لەراستىدا ئەۋ پرسىيارە، بىتجگە لەۋەى پرسىكى
ھەستىيارە، دەشمانباتە نىۋ مەسەلەيەكى ئىجگار
گرنگەۋە.

ۋىليام جىمس دەلپت: مەرۋف لەبرى يەك دەروۋن
-كەسايەتى، چەند دانەيەكى ھەيە.^{۲۰} تۆ ئەۋ كاتەى
لەگەل كۆمەلىكدا دادەنىشىت كە جىاۋازن لە
كۆمەلىكى دىكە، ئەۋا تۈيش جىاۋاز دەبىت.

چەندە خەندەئامىزە ئەۋ كاتەى دەبىنن كەسىك
كراسىك لەبەرى لا دەبات و كراسىكى دىكە

---

^{۲۰} -W. James, Psychology, p. ۱۷۹..

ده پوښت و له گډل گورينی کراسه که یشدا
که سایه تیه که ی ده گوریت. به سایه تی نه و کانه ی
ده په ویت له نامه نگی که به شدار ی بکات. هر له و
نامه نگه دا ده بینیت به شیوه یه که هلسو که ووت
ده کات که به ته وای جیسا وازه له وهی که له ناو
کومه له که ی پیتتر دا ده یکرد.

نیستا ده بینین که سیتی جدی و قورسه، ریگری
له هر زیانیک ده کات به نیشتمان بکات، به گزی
هر که سیت که دیته وه که چا و له وه تن زیست
بکاته وه، که چی هر نه م ناغایه، چهند کاتر میړیک
له مه و بهر، گالته ی نه که هر به نیشتمان، به لکو و به
هر چی به کیش ده کرد که تیدا ده ژی.

زور جار له ناو هاوړیکانماندا ده بینین، په کینکیان
هر که خاتو ونیک، یان چهند خاتو ونیکی بینی،
ته وای جموجو له کانی ده گوریت. ده توانین بلین:
له و بارودوخه دا، ته نانه ت بیرکردنه وه و لوژیکیشی
ده گوریت. له وانه یه پیتتر دوزمنی سه رسه ختی
ژنان بوو بیت کاتیک لیان دوره، که چی که
نزیکیان سوویه وه، بیسته په کینک له بهرگریکاره
سه رسه خته مانی مافی ژنان و، بانگه شه ی نه وه

بکات که پیویسته ژنان یه کبه یه کی مافه کانیا
به دهست بخه.

زورجاریش ده بینین خه لکی خویان به درو
ده خه نه وه به بی نه وه ی ههستی پی بکه. خو نه گهر
پهیدوژی بو بابه ته که یان بکه یین، تیده گه یین که له
کاته دا له ناو بهرگی یه کی که له که سایه تییه کانیدا
بو وه له ناو چهند که سایه تییه که دا که هه یه تی،
کاتیکیش ده چنه ناو که سایه تییه کی دیکه وه، ده بینین
قسه یه ک ده که که دژی قسه که ی پیشتریان
را ده وه سستیته وه به بی نه وه ی خویان ههستی پی
بکه.

هه موو یه کی کمان ههست به و گورانکارییه ده که یین
که له بیرکردنه وهیدا پروو ده دات: مهسه له ن به یانی
له ماله وه دیته ده ری به ره و کاره که ی، شه ویش
ده چیته قاوه خانه یه ک یان مه یخانه یه که وه. نه و له
فرمانگه، بیجگه نه و که سه یه که له ماله وه یه و، له
ماله وهیش که سیکی جیاواز تره له وه ی قاوه خانه.
له سه ر نه م نه ریته ییش به شیوه یه ک راهاتووه، له
بینینی دژیه کییه کانیدا قوربه سه ره دیته پیکه نین.

به شیوه یه کی سروشتیش، مروف تووشی نامویی
نابیت کاتیک نه و پیکدژیانه "ته ناقووز" له، خویدا

ده بېنیت، به لام توو شى سهر سوورمانى ته واوه تى
ده بیت نه گهر له که سىکى دیکه دا هه سى پى بکات.

به لى! توو شى سهر سوورمان ده بیت کاتیک
ده بیستیت نه و مؤسولینیه سته مکاره دیکتاتور،
نه وهى که ئیتالیای خستبوویه بهر ره حمه تى ئاگر و
ئاسن، که چى له ماله وه، منداله بچو و که کهى
هه چه هه چهى پى ده کات. یاخوود کاتیک ده بیستیت
ملهوړیک له و ملهوړانهى میژوو، ماله قولهى ده سى
ژنه کهى بووه و چه شنى بوو که له چوونى ویستووه،
به کارى هیناوه.

بویه، مروڤ نه و بوونه وه ره نییه که بیریاره
کونه کان باسیان لیوه کردووه و وینایان کردووه:
گوايه مروڤ چونکه بوونه وه ریکی عاقله، نه و له
سایهى عه قله وه ده ست بو هر شتیک ده بات که
لوژیک پى بلیت و کیشى بکات، یان نه وه بکات که
بیرکردنه وهى راسته وخو پى ده لیت.^{۲۶}

میلز ماموستای زانستى کومه لاسى له زانکوى
کولومبیا وا تیده کات که: بیرکردنه وه هیچ نییه

---

^{۲۶} - له وانه یه مهبه سى نووسهر له بیرکردنه وهى راسته وخو
"التفكير المستقیم" بیرکردنه وهى په تى بیت له دووره له
ده سى کومه لگه و زانیارییه پیشینه کان. وهرگیر

يېڭىگە لە ئەو گىفتوگۇ بېدەنگەي نىوان مروڧ و ئەو
كەسەي كە بە خەيال لەبەردەمى خۇيدا
دايدەنىشىنىت. ئەو كەسەيش كە مروڧ بە خەيال
لەبەردەمى خۇيدا دايدەنىت و دەيدوينىت، برىتيە
لەو كۆمەلەيەي كە خۇيشى سەر بەوانە. بە
گوزارشتىكى دىكە، پۇلى ئەو كۆمەلە دەينىت كە
لەو كاتەدا مروڧكە بەرگى ئەوانى لەبەر كىردوود.

تۆ ناتوانىت بنووسىت، وتار بدەيت يان وىناي
كەسىكى حەقىقىي ياخود خەيالى بىكەيت كە لە
بەردەمتدا پراوەستاو و ئەو ھەلدەسەنگىنىت كە تۆ
بىرى لى دەكەيتەو... كەواتە تۆ لەبارەي ھەندىك
بىرۆكەو قسە دەكەيت و ھەندىكىان بە باش و
ھەندىكىشيان بە خراب يان نەگونجاو دەزانىت.
بەلگەىشت بۆ ھەموو ئەم شتانە، ئەو پەقىبەيە كە
خۇي لەو كۆمەلەدا نىشان دەدات، يان راستىر وايە
بلىين: ئەو كەسايەتتە كە وىناي ھەستى ئەو
كۆمەلە دەكات.

ھەر لەم سۆنگەيەو دەتوانىن ئەو ئەنجامگىرىيە
بىكەين كە لۆژىكى مروڧى، لۆژىكىكى گشتى و پەھا
نىيە، بەلكو پىژەيىيە؛ ھەر كۆمەلىك، لۆژىكىكى
خۇي ھەيە كە بۆي دەگەپىتەو. بۆيە تۆ لە

چوارچىۋەى لۆژىكى ئەۋ كۆمەلەدا كە دانەپەكى
لەيىان، بىر دەكەيتەۋە، بۆيە، دژىەكىسى لە
بىر كىردنەۋەى مۇۋقۇدا، ھىندەى ژمارەى
دەروۋنەكانە و ئەۋەيش بابەتتە نكۆلى ناكىرىت.
لەۋانەيشە لە زۆربەى كاتەكاندا دەردىكى بىدەرمان
بىت.

لە راستىدا، پىۋەرە و ياساكانى بىر كىردنەۋە، لە
چەمك و دەستەۋازەكانى كۆمەلگەۋە ۋەردەگىرىت
و، بىنەماكانى بەھا و نەرىتەكانىش ھەر لەۋ
پروۋانگەپەۋە دادەمەزىن. زۆر سەختە كەسىك
بگىرىت و بىرواى لە شىتتەدا پى بىتتە كە ئەۋ
لەسەر پىچەۋانەكەى گۆش كرابىت.

بۆ نموۋنە: تەماشاي ئەۋ پىۋە بىكە كە لەناۋ
كۆمەلگەپەكى پارىزكاردا گەۋرە بوۋە و بىرواى واپە
كە حىجاب واتاي پاكىزەپى و شەرەفمەندى ژنانە،
ئەم كەسە لە عەقلىدا، حىجاب و شەرەفمەندى
پىكەۋە گىرى داۋە، ئەۋەيش بوۋەتە ياساپەكى
لۆژىكى و ھىچ گومانىكىشى لەۋ ياساپە نىپە،
ياساكەيش دەلىت: ئەۋ كچەى كە حىجابەكەى
تونىدوتۇل نىپە، پاكىزە نىپە و، خىزانەكەيشى
شەرەفمەند نىن. ئىدى ئەگەر دىناپىش بىدەى بە

كۆلتىدا بىۋىر واکىردىن بەم كەسە كە ھىچ
پەيۋەندىيەكى لۆژىكى لەنىۋان ھىجاب و شەرەفدا
نىيە، ئەۋا ئەۋ ھەر مىللەت جەرى دەككات و
تۆمەتبارىشت دەككات بە دۆگما يان بىرەۋىشت.

ئەۋ، شتەكان، يان شىاۋ و نەشىاۋ لەژىر
رۇشنىي ئەۋ نەرىتەنەۋە پۇلپۇل دەككات كە
كۆمەلگە بە گۆيىدا چىاندوۋىيەتى. ئىدى ئەۋ جۋابە
جەنگى لۆژىكىيەكى كە پىچەۋانەى ئەۋەيە كە
لەسەرى راھاتوۋە، ھىچ دەردىك دەرمان ناكات.
رەنگە لەبەر رىز ياخود ترس، ھاۋرا خۇى نىشان
بدات، بەلام ھەر لەسەر رايە كۆنەكەى دەمىتتەۋە
كە لەسەر دىۋارى دل و دەروۋنى دەقى بەستوۋە.
ئەم كارەش ناكاتە ئەنجام مەگەر لەۋ كاتەدا كە
پەيۋەندىي بكات بە كۆمەللىكى دىكەۋە و دەروۋنى
بىتتە ئاۋىنەى وىنەكانى ئەۋان و، ئەم جارە بە باى
ئەۋان بىكەۋىتە سەما.

ئامادەبۋانى بەرىز! ئاۋەز و عەقلى مەرۋف،
چەشنى رادىۋىيە، تۆ ناتۋانىت گۆى لە شەپۇلىك لە
شەپۇلەكان بگرىت، مەگەر ئەۋ كاتەى كلىلەكە
بخەيتە سەر شەپۇلە دىارىكراۋەكە. ئاشكرايشە
گۆرپىنى كلىلەكە و ھەلكىش و داكىشكردىنى بىۋىر

ئەو ھەيە كە رېڭخستەن و يەكسانىيەك لەو ئىۋەندەدا،
لەنئىۋان نىرەر و ۋەرگەردا دروست بىيىت. عەقلى
مرۇقىش رېك بەم شىۋەيە كار دەكات، ئەو
ئاتوانىت لە گفتوگو تىبگات، يان برۋاي پى بكات،
مەگەر ئەو كاتەي لەگەل ياسا لۇزىكىيەكەنى
ئاۋەۋەي ناۋ دەروونىدا يەكسان و گونجاۋ بىت.

زۇرجار خەلكى بە يەكدا ھەلدەشاخىن، يان تەماح
دەكەنە مال و ھالى يەكدى و دلىشان ئارام و
ئاسـوودەيە. ۋەك ئەۋەي ئەو سستەمەي كە
كردوويانە، جىھاد و تىكۆشانىك بىت لەپىتاۋ خوداي
گەرە و رېگەي راستىدا... ۋەك ئەۋەي خۇيان
بانگەشەي بۇ دەكەن...

زۇرجاران دەبىنن كەسىك يەكپارچە زەھمەت و
مەينەتە بۇ دەۋرۋبەرەكەي، خوينرېژ و پاۋانخواز و
شەقۋەشىنە، كەچى ھەر ئەو كەسە، لە شۋىننىكى
دىكەدا دەبىننەۋە، دەتلىتەۋە بەدەم ئازارى بىستى
قووزەقووزى سەگىكەۋە، ياخود نرەكە و نالەي
نەخۇشىكەۋە.

ۋىژان، لەم شىۋەيە، بە تەۋاۋى چەشنى ئەو
عەقلىيە كە لە لايەن كۆمەلەۋە دروست دەبىت.

میرخاسیکی پاکی چاک لہناو کومہ لہکھی خویدا،
دہکریت بییتہ نہڑدیا لہ دڑی کومہ لہیہ کی دیکہ.

بەريزان خۇشەويستان:

بەم شىۋەيە دىيىنە كۆتايى لىكۆلىنەۋەكەمان
لەسەر كەسايەتى مەۋىيى بە شىۋەيەكى گىشتى.
ئىنجا قىسەكانمان كۆ دەكەينەۋە دەلىين:
كەسايەتى مەۋىف، ھەر بە عەقل و ويژدان و نەفس
و چاۋ و ھەر شىتتىكى دىكەيشەۋە، لە وينە
گىشتىيەكەيدا ھىچ نىيە جگە لە دروستكراۋىك لە
دروستكراۋەكانى كۆمەلگەكەي كە تىيدا گەشە و
نەشەي كىردوۋە. دەشتوانىن بىژىن: كەسايەتى،
وينەيەكى بچووكراۋەي كۆمەلگەيە، يان ۋەك
ئەۋەي "دۆسن و كىتىز" دەلىين: ھاۋوينەي ئەو
شارستانىيەتەيە كە تىيدا گەۋرە بوۋە.

ھەر لەم سۆنگەيەۋە كە دەيىنن ئەو كەسانەي لە
كۆمەلگەيەكى دىيارىكراۋدا پىدەگەن، لە چەند
تايبەتمەندىيەكدا ھاۋبەشەن كە دەيىتە ھۆي
جياكردنەۋەيان لە كەسانى كۆمەلگەكانى دى. بەلى،
سەرەپاي ئەو جياۋازىيانەي كە دەيىنن لەناۋ
كەسەكاندا، كەچى چەند تايبەتمەندىيەكى ھاۋبەش
ھەن كە زۆر بە ئاشكرا لە ئەۋانى دىكەيان جيا

دهكاتوه و، كه سايه تيه كي روونيان پى
ده به خشيت.

هر له ديرين زهمانه وه، بيرياره كان ميشكيان بو
نهم شته چو وه، هيشتايش ليكولينه وه كان له و
بارديه وه بهرقه رارن تا بزائن چ شتيك ئينگليزيك له
فهره نسييه ك جيا دهكاتوه، ئه لمانيه ك له
ئيتالييه ك، يان مه كسيكيه ك له ئه مريكيه ك و...
هه تا دوايي.

ئه وه يش بلیم كه مه به ستم ئه وه نيه كه تاك،
مه مو تايبه تمه ندييه كانى له و كو مه لگه يه وه
وهرده گريت كه تييدا ده ژى، بيگومان له قوولايى
دهروونى هر كه سيكدا، به شيكى داپوشراوى
دهسته مو نه كراو هه يه كه مل بو كو مه لگه و
داخوازييه كي ده ورو بهر نادات. هر ئه مه يشه
هو كاري ئه وه ي كه هر تاكيك له تاكيكى ديكه به
چهند تايبه تمه ندييه ك جيا ده بيته وه، سه ربارى
كه و ره بوونيان له يه ك ژينگه و كه شدا. هر نهم
هو كاره يه واي له "بورت و سترن" كردو وه،
تايبه تمه ندييه ك به كه سايه تى به خشن و ناوى لى

بنین "Peculiarity" یان ئەو شتەى كە كەسى
تیدا هاوبەش نییە.

"مید" كە مامۆستای فەلسەفە بوو لە زانكۆی
شیکاگو، دەلیت: لەناو دەروونی هەموو كەسێكدا
دوو نەفسى مەلانیكەر هەن، ئەو دوانەیش لە
پێگەى ئەم دوو واژەیهوه دەردەبەردرێن، یەكەمیان
"خۆم" و دووهمیش "من." یان بە شیوەیهكى دیک،
دەروونی كۆمەلایەتى و دەروونی سەروشتى. هەر
لەم سۆنگەیهوه دەشیت بوتریت: هەموو كەسێك
هەزدەكات لە لایەكەوه مل بۆ یاسا كۆمەلایەتییان
بدات و، لە لایەكى دیکەیشەوه شۆرشیان بە سەردا
بكات.

هەربۆیه، مەسەلەكە وەك ئەوه نییە كە ئەرسێو
دەلیت: مەرووف بوونەوه رێكى كۆمەلایەتییه. بەلكوو
پاستەر وایە بلیین: هەم كۆمەلایەتییه و هەم
كۆمەلایەتیش نییە "لە هەمان كاتدا." ئەو هەلگری
توخمى تەسلیمبوونە بە كۆمەلگە و هەلگەرانەوه
لێى. بۆیه بە یەكێك لە نەفسەكانى، مل بۆ یاسا
كۆمەلایەتییهكان نەوى دەكات و بەوى دیکەیشیان
مەلانی و بەربەرەكانى لە دژ دەكات.

ئىنجا ئىستا ئىتمە دەپەرینەو سەر باسى
كەسايەتى تاكى عىراقى، بەو مەبەستەى
تايبەتمەندىيەكانى دىارى بگەين، مەبەستىشمان
ئەو نىيە كە ھەر دەبىت ھەموو دانىشتووانى عىراق
ھەلگىرى وھا تايبەتمەندىيەك بن. زۆرىك ھەن كە
دەيانەوئىت لەژىر بەندوبارى ئەو ياسا و نەرىتەنە
دەرپەرن كە كۆمەلگە لەسەرى دەقى گرتوود.

بۆيە دەبىنن كەسانىك ھەن، لەسەر پىچەوانەى
ئەو گەورە دەبن كە كۆمەلگەى لەسەر گەورە
بوو.

بەريزان، خوشەويستان:

كۆمەلگەي عىراقىش وەك ھەموو كۆمەلگەكانى
دىكە، چەند تايبەتمەندىيەكى ھەيە كە بىجگە لە
خۆي جىاي دەكاتەو و، كارىگەریش لەسەر
پىكھىنانى كەسايەتى دانىشتووانەكەي جى دەھىلىت.
سەختىرەن شىتىش كە تووشم بووبىتەو و لە
ئامادەكردنى ئەم لىكۆلىنەو ھەيدا، برىتى بوو لە
دۆزىنەو ھى ئەم تايبەتمەندىيە كۆمەلایەتییانە و
چۆنىيەتى كارىگەرييان لەسەر دروستبوونى
كەسايەتى تاكى عىراقى.

بەلى! پاش لىكۆلىنەو ھەيەكى سادە و سەرپىي،
گەيشتمە چەند ئەنجامىك، بەلام لەگەل ئەو ھىشدا،
دان بەو ھەدا دەنىم كە تەواو دۇنيا نىم لە ئەنجامى
لىكۆلىنەو ھەكانم. ھىوادارم ئەم شىتانەي من بىنە
پالئەرىكى باش بۆ تويزەرە عىراقىيەكانى دىكە تا
لەم بواردەدا پتر پۆچن و بگەنە چەند ئەنجامىكى
دۇنياتر و يەكلا كراو، لەو يىشەو ھەتوانىن پەردە
لەسەر نەيىيەكى دىكەي كۆمەلگەكەمان ھەلمالىن،
ئەو كۆمەلگەيەي كە بەدەست كىشە و
گرفتەكانىيەو ھەنالىتىن.

ئىيمە لەم قۇنىغا دەمارگىرىيەى كە پىيدا
تەدەپەرىن، دەتوانىن بىكۆلىنەوۋە لە كەسايەتى گەلى
غىراقى و چۆنىيەتى گەشەكردنى كەسايەتى تاك
تەيدا، ئەمەيش بۇ ئەوۋەى يەكەم: چۆن بىناسىن و
دەستى بۇ بىبەين، دوۋەمىش بۇ ئەوۋەى بزانىن چۆن
پى بىننىنە بوۋارەكانى ژيانى ھاۋچەرخەوۋە. لە
راستىشدا من ئەوۋە لە بەرژەوۋەندىي ولاتەكەماندا
نابىنمەوۋە كە بىين و چاۋ لە ئاستى ھەلە و
پەلەكانىدا بنوقىنن و ھەمىشە لە ھەۋلى نىشاندانى
جوانىيەكانىدا بىن. ئاشكرايە ھەموو كۆمەلگەيەك
غەيب و عارى خۆى ھەيە و، ھىچ تاك يان
كۆمەلگەيەك نىيە لە ھەموو شتىكدا گەشتىتە پلەى
كەمال. بۆيە باشترىش ئەوۋەيە، لەم بارودۇخە
ناھەموۋارەى ئەم سەردەمەماندا، خەم و مشورى
غەيب و پەلە و كەمايەسىيەكانمان بىن تا بتوانىن
چارەيەك بۇ دەردى گرانمان بدۆزىنەوۋە، لەبرى
ئەوۋەى خەرىكى ھەلگوتن بىن بە فەزىلەتەكانماندا،
بە شىۋەيەك كە لەم بارودۇخەدا تەنيا كەسى
لەخۇبايى سود ۋەردەگرىت.

پاش لىكۆلىنەوۋەيەكى دوۋرودرىژ، بۆم
دەركەوتوۋە كە كەسايەتى تاكى غىراقى
دوۋفلىقانەيىەكى تەيدا، سەرەراى ئەوۋەيشى كە

تەواو دۇنيا نىم لە ئەنجامى ئەم لىكۆلىنەوۋەيە، وەكى
پېشترىش وتىم، بەلام نىشانەي زۆرىشىم
بەدەستەوۋەن كە پىشتىگىرى بىروبۇچوۋنەكەم
دەكەن.

رەنگە ھەندىكتان توۋشى سەرسوۋرمان بىن لەم
قسەيە لەبەر ئەۋەي ھەندىك جار ھەست بەو
دوۋفلىقانىيە ناكەن كە من باسى دەكەم. بەلام
لەراستىدا، زۆرىنەمان لەو دوۋفلىقانىيەي تىدايە،
ئىدى كەم و زۆرى كەوتوۋە. بەلام چونكە لە ناويدا
گەۋرە بوۋىن و پىتى راھاتوۋىن و، بوۋەتە شتىكى
ئاسايى لمان، بە چاۋىكى سادە و ساكارەۋە
تماشاي دەكەين، وەك ئەۋەي ھەر ھىچ نەبوۋىت و
شتىكى سىروشتى بىت.

من نكۆلى ئەۋە ناكەم كە دىاردەي دوۋپوۋىي
بوۋن لە كەسايەتدا، دىاردەيەكى ھەر كۆنە و ھەر
لە پۇژى بەرى، سەرەتاي بوۋنى مرقۇقەۋە ھەبوۋە،
بەلام من دۇنياتان دەكەمەۋە كە دوۋپوۋىي لە
دەروۋنى خۇماندا قولپ دەدات. تاكى عىراقى لە
ھەموۋان پىتر بانگ بۇ نموۋنەي بالا دەدات لە وتار
و نوۋسىن و قسەكانىدا، كەچى لە واقىعدا زۆر لىنى
لا دەدات و پىشىلى دەكات.

پۇڭتېكىيان، لە يەككە لە وولاتە عەرەبىيانەو،
نوسسەرىك سەردانى كىردىن، ئەودەم مانكى
پەمەزان بوو، سەرى لە پابەندبوونى پووالەتيمان
بە پۇڭوۋەو سـووپ مابوو، ئەو لە لايەك،
لە لايەكى دىكەو سەرى لە وگشتە خەلكە سوپ
مابوو كە بە پۇڭوۋە نەبوون. لەوانەيشە
زىادەرۇييمان نەكردىت ئەگەر بلىين: موسولمانى
عىراقى لە ھەمووان توندترن لە بىينى دىاردەي
بە پۇڭوۋەنەبوونى ئاشكرادا، ئەو ھى كەسك بە
ئاشكرا لە بازاردا شت بخوات. ھەروەك چۆن
دەتوانىن بلىين: تاكى عىراقى، يەككە لەوانەي كە
زۆر نىشتەمانەكەي خۇش دەوئەت، زۆرىش
زانستخوازە.

لەپاستىدا، ئەو ئامادەي ھەلاتنە لە خزمەتكردى
زانست و زانىارى پك لەو كاتەي كە كاتى
خۇيەتى. كەمترىن وابەستەييان ھەيە بە ئاينەو،
زۆرتىن پۇچوونىشيان لەبارەي مەزھەبگەرايىەو
ھەيە. دەبىنىت لە لايەكەو مولحيدە و لە لايەكى
دىكەيشەو مەزھەبچى.

عىراقىيەك دەبىتە شەرارەي ئاگر و دادەگىرسىت
ئەگەر بىنى يەككە خەرىكە بنەماكانى دادپەرورەي

و سۆز و خوشه‌ویستی پایمال دهکات، کهچی
دهبینین خۆی له هه‌مووان خیراتر په‌لاماری
کهسانی دیکه‌ ده‌دات و حه‌رام بۆ خۆی حه‌لال
دهکات. ئه‌گه‌ر زانی بارودۆخه‌که‌ له‌باره‌ ئیدی به
که‌یفی خۆی ده‌بریت و ده‌دوریت.

ئهو به‌م کاره‌ی، که‌سیکی دووروو، یاخوود
پووپاماکار نییه‌، وه‌ک ئه‌وه‌ی هه‌ندیک که‌س ناوی
لی ده‌نین. به‌لکو له‌ راستیدا ئهو خاوه‌نی دوو
که‌سایه‌تییه‌، ئیدی به‌ یه‌کیکیان کاریک ده‌کات و
بیری ده‌چیته‌وه‌ که‌ تۆزیک له‌مه‌وبه‌ر به‌وی دیکه‌یان
چی کردووه‌. ئهو بانگه‌شه‌ی نموونه‌ی بالا و به‌ها
به‌رزه‌کان ده‌کات، له‌ قسه‌که‌یشیدا دلسۆزه‌ و، له
بانگه‌شه‌که‌یشیدا جدییه‌.

به‌لام ئه‌گه‌ر دواتر شتی پیچه‌وانه‌ی ئه‌وه‌ی لی
ده‌رکه‌وت، ئه‌وه‌ هۆی ده‌رکه‌وتنی ده‌روونه‌که‌ی
دیکه‌یه‌تی که‌ نازانیت ده‌روونه‌که‌ی پیشتری چی
وتوو و چی کردوو. بۆ نموونه‌ ئهو باسی
بایکۆتی کالای یه‌هودی ده‌کات له‌ کۆبوونه‌وه‌ و
ئاهه‌نگه‌کاندا، که‌چی هه‌ر که‌ پپی نایه‌ بازاره‌وه‌ و،
ده‌ستی کرد به‌ شت کرین، خیرا بیری ده‌چیته‌وه‌
چی وتوو. ئه‌گه‌ر که‌سیکی لی تاین بیت و لی

بېرسىت: ئەرئ ئەو شتانەى دەستت سەھيۈنن يان
نا؟ خىرا توورە دەيتت.

جاريكيان لە بەغداد، كۆرپەندىكى گەرە گىرا
لەبارەى بايگۆتى كالاي بيانى. وتاربيژەكان وتارى
باقوبرىق و شاعيرانىش شىعرى بەگوروتىنيان تىدا
خويندەو. خوشى لەوهدا بوو، زۆرىنەى وتاربيژ و
شاعىرەكان پۆشاكى بيانىيان پۆشيبوو. پەنام ھەر
پەناى خودايە.

بەو شىئوھە دەتوانن چەندىن نموونەى
جۆراوجۆر بۆ پشتگىرى ئەو قسەيەمان بەيتىنەو
لەبارەى دوورپوويى كەسايەتى تاكى عىراقىيەو.

بۆ ليكۆلىنەو لەبارەى ھۆكارى ئەو
دوورپوويەو، دەكرىت سەرنج بخەينە سەر سى
لايەنەو، ياخوود لە سى گۆشەو تەماشاي ئەم
بابەتە بكەين:

يەكەم: لە پرووى شارســـــــــــــــــتانىيەو، دووھم:
كۆمەلايەتى و سىئەمىش لايەنى دەروونى. ئەوجا با
سەرەتا لە لايەنى شارستانىيەو دەست پىيكەين:

سەيرى خوش لەوهدايە، عىراق يەككىكە لەو
ولاتانەى كە زۆرتىرىن نزيكىكى لە بياباننىشىنى و

شارستانیه ته وه ههیه پینک وه. لانسکی
شارستانیه تیک بووه که ئیستا به یه کیک له
کوئترین شارستانیه ته کانی مرؤقایه تی داده نریت.
له چیرۆکه ئایینییه کانیشدا ویژراوه: باوه ئادهم
سهلامی له سههر بیت، له باشووری عیراق ژیاوه؛
ئوه له لایه که وه، له لایه کی دیکه یشه وه ده بینین
ئو شوینه که وتوو ته قهراغی بیابانه وه، واته
ههردوو شته که ی تیدا کۆبووه ته وه.

پاسته له سههرانسهری زهویدا بیابانی فره و
فراوان هه، به لام ئهم بیابانه ی خوارووی عیراق
تایبه تمهندی خوی ههیه. ئهوی له کۆندا فره ئاو و
سههر به رزق بووه. ههر بۆیه یشه خه لکیکی زوری
لی نیشته جی بووه. به لام پاش چاخی چواره می
سههۆلبه ندان "عصر الجلیدی الرابع،" ریزهی باران
که مبوویه وه و ریزهی ئاو دای له کزی و، ئیدی
دانیش تووانه که ی به ره به ره کۆچیان کرد و
به ملاولادا په رته وازه بوون.^{۲۷}

عیراقیش زۆرتترین پشکی ئهم کۆچه ی بهرکه وت.
له وه و پاشیش شارستانیه تی کشتوکالیکی
سههرنجراکیش سههری هه لدا که وای کرد

---

^{۲۷} -Jamali, the new Iraq, P. ۱۷, IS

بيابانشينانى دىكە و كتونشيان و پۇخى
پووبارنشيان كۆچيان كىدووۋە بۇي.

ئەگەرى زۆر زۆرە عىراق لانكەى يەكەم دەولەتى
مىژوو بووبىت. لانكەى ھەلگىرسانى يەكەم دەولەت
بە شىۋەيەكى گشتى. ۋەك ئۆبىھامەر دەلىت: برىتى
بوو لە ھىرشى بىيابانشيان بەسەر گوندشياندا و
بەرزەفتكرديان.^{۲۸} بۇيە دەتوانىن بلىين: عىراق لە
يەكەمىن نىشتمانەكانى سەرزەوييە كە چىنايەتى
تىدا دەرکەوتىت، چىنى فەرمانرەوا و چىنى
فەرمانبەردار، يان بە گوزارشىتىكى دىكە:
سەرکەوتوو و ژىركەوتوو.

ئا ئەم ھەقىقەتە شارستانىيە، دەستمان گىر
دەكات لە ئەنجامىكى زۆر گرنگ و يەبايەخ، ئەويش
ھەر لە بەرەبەيانى مىژووى شارستانىيەتەۋە،
مىلانئىيى دوو چىن ھەبـووۋە. لە لايەكەۋە
شارستانىيەتى بىيابانشىن و لەلايەكى دىكەيشەۋە
شارستانىيەتى كشتوكال كە ژىردەستەى
بيابانشىنەكان بوون.

---

^{۲۸} - بەرزەفتكردين: كۆنترۇلكردين.

بەم بۆنەيەو، لە عىراقدا دوو سىستەمى
فەرمانرەوايەتى دامەزران. يەكئىكىيان برۋاى بە ھىز
و توانا و خۆپسەندى و فيز ھەبوو كە ئەمە
تايبەتمەندىيەكانى شەركەرى داگىركەرە؛ لە
پەنايشيدا سىستەمىكى دىكە كە باوهرى بە
جەوركىشان، دانبەخۆداگرتن، باج و ملخوسى
ھەبوو.

ئەم ململانى شارستانىيە، يان ئەوھى كە لە
زانستى ئەنثروپۆلۆژيادا پىي دەگوتريت " Clash
of Cultures" كاريگەرييەكى زۆر بەرچاوى
لەسەر كەسايەتى تاكى عىراقى ھەبوو. تاكى
عىراقى بەناچارى لە ھەردوو سىستەمەكەو شتى
وەرگرتوو، يان ناچار بوو لاسايى دوو چىنى
كۆمەلگە بكاتەو. چىنى شەركەرى بىاباننشىن و
جووتيارى پىخواسى ملخوسى دەستەمۆ، ئىدى
جاريكىيان برۋاى بە سەركەوتن و نيشاندانى ھىز
ھەيە، جاريكى دىكەيشيان بە سەرى شۆرەو
ناچارە شكاتى جەور و ستەمى خەلكى بكات كە
لىي دەكەن.

جارى وا ھەيە دەيبىنيت خەرىكى سميل بادانە و
خۆى بە پالەوانى ھوت ئىقلىم دەزانىت، جارى

وايش ههيه له تاو بيزاري و بيدهره تاني و سته مي
خه لکي، ئاخى وا هه لده کيشيت، ئاسمانى جه و ته م
ده هينته لهرز و ئاخ و داخ بو نه مانى پياوه تي
هه لده کيشيت.

گوئ له گوران بيه کانمان بگرن، پرڻ له شکات و
خه فته. ههر له م باره يه يشه وه ده گيرنه وه که
به کيک له و خوئندکاره عيراق بيه نه ي له ئه مريکا
ده بخويند و له مالىکي ئه مريکيدا ده ژيا، جارتيکيان
دوستيکي عيراقى خوئ ديتته سهر داني، که چي ئه و
له ماله وه نابيت، ئه ميش له گهل ژنى ماله که دا
داده نيشيت تا هاوړيکه ي ديتته وه. له ناو قسه کاندا،
خاتوونى ماله که باسى کوړه عيراق بيه که ده کات که
کوړتيکي پاک و چاکه، به لام نازانم بوچي ههر که
ده چيته گهرماو، ده ست ده کاته گريان و زارى.
هاوړي سهر دانيکه ره که ي سهرى له و مه سه له يه
ده سووړميت و ده لپت: مامه وه تا دوسته که م
هاته وه، هوکاري گريان و زاريه که م لي پرسى له
گهرماودا، که چي ئه و وتي: نه خير، نا نا، من له
حه مام ناگريم، ته نيا گوراني عيراقى ده لپم و هيچي
ديکه.

له راستیدا، گۆرانیه کانیان هه مووی شین و
زارین. عیراقی له گۆرانیه کانیاندا ده گرین و له
قسه کانیاندا جنیو ده دهن. خه فته ده خوات کاتیک
گۆرانی ده چریت، که چی هه که شیک له باری بۆ
هه لکه وت، ده بینیت ده ست ده کاته سنوور به زانن و
پاوانخوازی و جنیودان به توور به یه وه. له وانه یه
هه له مان نه کرد بیت نه گهر وت بیت مان، عیراقی
ملخوسه نه گهر پووبه پووی که سیک له خوی
به هیزتر بوویه وه، سته مکاریشه نه گهر پووبه پووی
که سیک لاواز بوویه وه.

ده گهر یمه وه و ده لیم: نه مه دیار ده یه کی باوه له ناو
هه موو خه لکید، به لام له دهروونی تاکی عیراقیدا
زۆر به هیزتر و زه قتره، له بهر نه وه ی به ها عهر بی
کۆچه ر و کشتو کالییه کان هه ر له دیرزه مانه وه له ناو
دهروونی تاکی عیراقیدا دوور پووییان دروست
کردووه و تا ئیستایش هه ر له ناخماندا ململانی
ده کهن.

نه م دوور پووییه زیادی کرد و، بناغه یه کی قایمی
کۆمه لایه تی بۆ دانرا له سه رده می عه بیاسیه کاند،
له و کاته ی که به غداد بوویه پایته ختی
ئیمپراتورییه تی ئیسلامی. له و ده مه دا زۆر به ی

زانسته ئىسلامىيەكان سەريان ھەلدا و فەلسەفە و
لۆژىكى يۆنانىش وەرگىردرايە سەر زمانى عەرەبى.
خۇ ئەگەر بگەرپىنەو ە لای ئەو بىريارە ديارانەى كە
دەستيان لەو بزووتنەو ە زانستىيە گەورەيەدا
ھەبوو، ئەوا دەبينىن زۆربەيان كورپى چىنى
ژىردەستەن. واتە كورپى شار بوون و كەمترينيان
بياپانتشىن و پۆلەى بياپان بوون.

ئەو ەيش مانای وایە كە ھەر لەو كاتەو ە دەزگای
بىركردنەو ەمان، بىچمىكى نموونەى زامىدانەى
ملخوسانەى^{۲۹} وەرگرتوو ە "المثاليه الزامده
الخاضعه." بەلام كارەكانمان لەژىر كارىگەرى بەھا
عەرەبەىيە كۆچەرىيەكاندا مايەو ە چونكە بەھاى
باوى ئەو سەردەمە بوو لەناو چىنە بالاكاندا. ئىدى
لەوئو ە ئىمە لەناو دوو جىهانى دژىەكدا دەژىن،
يەكىيان جىهانى بىرى نموونەىيە و، ئەوى
دىكەيشيان، جىهانى كردارى واقىيەى.

بۆخۆى كار گەيشتە پاددەيەك، يەكىكمان لەسەر
بنەماى لۆژىكى ئەرسىتۆتالىس كە بنەمايەكى
نموونەىى ئاينىيە، موناقتەشەى دەكرد، كەچى خۆى
لە واقىيدا پۆلەى دنيايەكى پر لە قىنورق بوو.

---

^{۲۹}- ملخوس: ملشور

مايهی سهرسوورمان ئەوهیه که لەناو رۆشنیر
و پیاوانی ئاینیشدا ئەو دوورویی که سیتییه
دەبینین زۆر بە ئاشکرایي: ئەو تاویک باسی
نموونهی بالات بۆ دەکات و بە هەر که سیکدا
دیتەوه که پیچەوانەى ئەوه بجوولیتەوه، تاویکی
دیکە دەست دەکات بە پاوانخوازی و دەستدریژی،
ئیدی بە هۆی هەر هۆکار و پالنه‌ریکه‌وه بیت توورە
دەبیت و له قەبری دایکی ئەو نموونه بالایەیش
دەبات که نیو کاتژمێر لەمەوبەر بانگ و سەلای بۆ
دابوو.

سوتفەى سەیر لەوه‌دایه، سەرزەمینى عێراق، له
سەردەمى ئیسلامدا لانکهى زۆریک له که‌سه
گرنگه‌کانى هزرى ئیسلامى و فەلسەفه و لۆژیک
بووه. ژماره‌یه‌کى زۆر له هاوه‌لانى پیغه‌مبەرى
خودا "درودى خودای له‌سەر بیت" له‌وى ژیاون،
موعتەزله‌کان له‌وى سەریان هەلدا، جه‌مسەر
تەسەوفیه‌کان زۆریکیان له‌وى پێیان گرت،
هەروه‌ک چۆن ئیمامه‌کانى ئیسلام برێکیان له‌وى
ژیان.

ئەو زانا و ئیمام و که‌سه دیارانه، سروشتی
(هزرى عێراقی)یان بە شیۆه‌یه‌کى نموونه‌یى

دارشتهوه و، ئەخلاقى فازىلەيان شكۆدار كرد. ئىدى
تاكى عىراقىش لەسەر ئەوه راھات كە وتار و
نووسىن بە شىۋەيەك بنووسىت كە ئاين و لوژىك
و ھزرى بالا داواى لى دەكەن، بەلام بەداخوھ
نەيتوانى تۆزقالىك لە ژيانى پۆژانەيان بگۆرىت.
ھەر بۆيە تاكەكان دوو كراسيان لەبەر خۆيان
دەكرد، يان دەبوونە كەسىكى دوو ديو، يەكىكىان بۆ
كاتى بىركردنەوه و، ئەوى دىكەيشيان بۆ كاتى
كاركردن. چەندە مەودايەكى بەرىن لەنىوان ئەم
دوو كەسايەتییەدا ھەيە.

بهريزان!

له سهردهمی ئيسلامدا، خهلكی عيراق به خهلكی
"شيقاق و نيفاق" ناويان بهناو بوو، ههنديك له
بيرياره كونهكانيش ههوليان داوه ئهم دياردهيه شی
و شيتهل بكهن، يهكيكيش لهوانه جاحيز بوو. واته
دهيانويسـت بـزانـن بـوچـی خهلكی عيراق ئههلی
شيقاق و نيفاقن؟ بوچی دهبيت ههنديك سهركرده
بو شورش ههلتين، كهچی له سهعاتی سفردا پشتی
بهردهن؟

بيريارانى كۆن، ههولـى شيكاركردى ئهم
دياردهيهيان داوه، بهلام سهركهوتوو نهـبوون،
ئيمهيش ئهمرق له سايهـی زانستى كۆمهـلناسيهـوه،
دهبينين هيندهيش خۆماندووكردى ناويت.

عيراقيهـك وهـك ئهـو خهـلكهـی ديكه له ژيانى
رۆژانهيدا جياوازييهكى لهگهـل ئهـو خهـلكهـی ديكهـدا
نييه، ئهـویش مهـبهـستيهـتى ناو ناوبانگ پهـيدا بـكات
و گهرهنتى دهست بكهـويت. ئا لهـم شتهـدا، هـيچ
جياوازييهكى لهگهـل خهـلكى ديكهـدا نييه.
جياوازييهكه لهـو بيركردهـوه نموونهـيهـيدايه؛ ئهـو
بـير لهـ چـهـند بـهـما دهـكاتـهـوه كه توانای

جیټه جیټکردنی نییه؛ پر دهادته ئامانجیک که به هیچ
کلوجیک دهستی نایگاتی. هه ربوویه، دهبینین به
سه رکرده کان دهلیت: ههسته! ئیمهیش له گهلتین،
که چی کاتیک هه لدهستیت، ئه و له ماله وه خوئی به
زهویدا پان دهکاته وه و سکالا له دهست رۆژگار
دهکات.

هه ر لیره وهیه و تراوه: دلگه رمی عیراقیه کان
چه شنی ئاگری هاوپه یمانه کان وایه، به ته وای
داناگیرسیت، دهکوژیته وه، له گه ل نموونه ی بالادا
تاو دهسینیت و له گه ل واقیعدا کپ دهبیته وه.

له وانه یه هه له مان نه کردییت ئه گه ر بلیین: نه زعه ی
هاوپه یمانی، له هه موو کوومه لگه یه کی دینیدا بلاو
دهبیته وه که بنه ماکانی ئاین تیدا بالادهسته و
ریتماییه کانی تیدا بلاوه.

تییینی ئه وهیش دهکریت، هه ر شاریک پیاوانی
ئاینی زیاتر بیت، ریژه ی ئه و دوور ووییهیش زیاتر
دهبییت، چونکه خه لکی له و شارهدا ناچار دهبن له
دیویکه وه دینیی و له دیویکی دیکه ی شه وه دنیایی
بن.

پیاوانی ئاینی به گشتی ئه وه یان کردووه به پیشه،
مهسه له ن له سه ر پیشه که ی پاداشت و موچه

وهرده گريت. به لام زوربه ي کات نه و پادشاته و
ده کات که سه کان دور بکه ونه وه له رينمايه
دينييه کان. بويه پياوي ئايي ناچاره نه و قسانه به
زاره کی بليت و به کردار پيچه وانه ي بوه ستيته وه.
سه ره نجامي نه و کاره يشه که زوربه ي کات
ده که ونه ناو دژيه کيه وه. "ولا حول ولا قوه الا
بالله."

خو نه گهر بين و ليکولينه وه له کومه لگه ي
عيراقی له سه رده مي ده ولته ي عوسمانيدا بکه ين، که
چهندين سه ده فهرانر و ايه تي خه لکی عيراقيان
کردوه، نه و به ريه که وتنيکی زور سه يري
شارستاني و مللاني به ها کان ده بينين. ئاشکرايه
که حوکومته ي ناوه ند له و سه رده مه دا و به
تايبه تيش له دوا دوايه کاندا به ته و اوي لاواز
بوو بوو. ته نانه ت نه يده تواني پشتي سته مليکراويک،
يان ده ستي سته مکار يک کورت بکاته وه. ئيش و
کاري ته نيا ليه سندندي باج و خه راج بوو له سه ر
حسابي هه ژار و به سته زمانان. نه م ديار ده يه يش
بوويه هوي بلاو بوونه وه ي نه ريتي کومه لايه تي
له پيناو پاراستني رۆح و دايينکردني ئاسايشدا.

ئەو كارىگەرىيەى كە ئەم چەند ماوەيەى پىشوو
جىيى ھىشتوو ۋە ئەو ھەيە كە زۆرىك لە شارەكانى
غىراق ھەوللى ئەو ھەيان دا كە خۆيان لەسەر
بەنەمايەكى عەشايەرى رىك بىخەن و شىخ و
گەرەيەك بۆ خۆيان ھەلېژىرن كە داواى شۆرش
بىكات... و ھەر نەرىتىكى دىكەى عەشايەرى لەو
شىئەيە. ئەمەيش بوويە ھۆى بلاوبوونەو ھەى
نەرىتى خىلايەتى بە شىئەيەكى زۆر زەق. تاكى
غىراقى واى لىھات كە ھىزى بەلاو ۋە زۆر بەرېز بىت،
زۆر خۆى پىئە با بدات، دەمارگىرى بۆ شارەكەى
خۆى ھەبىت ھەروەك چۆن پىشتر خىلەكەى بۆ
خىلەكەى خۆى لە بىاباندا ھەبىو.

گوايە دەلېن: زۆرىك لە سەرکردەى شارەكان،
ھەوللى ئەو ھەيان دەدا بىنە دز و چالاكى شەوانە
بەكەن لەبەر ئەو ھەى پىيان بگوترىت "پىاوى شەو،"
بەو بۆنەيەو، پىگەى پىويستيان لەناو كۆمەلگەدا
دەست دەخست.

من خۆم كۆنەسەرکردەى يەككە لەو شارانە
دەناسم، زۆر دەولەمەند و پارەدار بوو، شەوان
دەچوو بۆ دزى و بۆ پالەوانىتى شەوانە. بەو

بۆنەيەو خەلکی رېزبان لی دەگرت و لیتی
دەترسان.

هەرچۆنیک بیت، بلاو بوونەو هەي ئەم بەها
عەرەبییە کۆچەرییانە لە کۆمەلگەي عێراقیدا،
ملۆیهکی نوێی خستە سەر باری دوور و ویوونی
کەسایەتی تاکی عێراقی. ئا ئەو پالەوانەي کە شەو
کاری خۆي دەکرد، بە پۆژ ناچار بوو وەلامی
نموونە بالا دینییهکە بداتەو. دەییینین بە پۆژدا
کراسی و یقار و فەزیلەت لەبەر دەکات و ملی
رێگەي مزگەوت دەگریت بەو هیوایەي خوای
گەرە بێخاتە بەهەشتەو، کارەکانی شەوی بیر
دەچیتەو، وەک ئەو هەي نە بای دییت نە بۆران؛
وەک ئەو هەي ئەو کارانەي کە بە شەودا کردوونی،
هیچ پەيوەندییەکیان بە کارەکانی پۆژەو نییه.

بەرپىزان و خۆشەويستان!

پاش ئەم شرۆڤە شارستانىيەى كە جىيىمان
هەلگىرت لە مېژوودا ھەر لە سۆمەريەكان و
عەبباسى و عوسمانىيەكانەو، ئىستا دەپەرژيىنە
سەر شرۆڤەى لايەنە كۆمەلايەتییەكە. لەوێش
ھۆيەكى دىكە دەدۆزىنەو كە بوو تە ھۆى
دووڤووى لە كەسايەتى تاكى عىراقىدا.

وتمان گرنگترى ھۆكارى بنیاتنەرى كەسايەتى
مروڤ بە شىوہيەكى گشتى، ھەر ئەو شتەيە كە
زانايانى كۆمەلناس ناويان لىئاو: "كۆمەلەى
سەرەتايى." لە راستىدا ئەو كۆمەلەيە ھەر ئەو
شتەيە كە كەسايەتى تاكى تىدا ھەلدەتوقىت و خۆى
لە قابە كۆتايىيەكانى دەخزىنىت.

با ئىستايىش بىيە سەر ئەو كۆمەلە سەرەتايىيەى
كە لە عىراقدا دەيبىيىن و باسىش لە كارىگەرييان
دەكەين لەسەر كەسايەتى تاكى عىراقى. من بۆخۆم
لەپاش لىكۆلېنەوہيەكى درىژ لەمەر كۆمەلەى
سەرەتايى لە عىراقدا، ھەستم بە دياردەيەكى زۆر
نامۆ كرد كە زۆر بە دەگمەن شتى لەو شىوہيە لە
ولاتانى دىكەدا دەبىيىرتەو. ئەوہيش دياردەيەكە كە

خۆمان ههستی پێ ناکهین چونکه پێی راهاتووین و
به شتیکی ئاسایی دهزانین، بهلام بیانییهک زۆر به
ئاشکرا ههست به نیشانهکانی دهکات.

تویژهریکی بیانی کاتیکی تهماشای خیزانیکی
عیراقي دهکات، دیاردهیهک ههست پێ دهکات که
دهکریت ناوی بنیین دیاردهی "بهشبوون"، مه به ستم
له بهشبوون بریتییه له بهشبوونی شیوازی ژیان
لهنیوان پیاو، ژن و مندالدا. ئهگهر وامان دانا که
خیزان له سێ توخم پیک دیت، پیاو و ژن و مندال،
ئهوا دهبینین ههر کام لهم سیانه، لایهنیکی ژیان
دهگرن که جیاوازه لهوهی ئهوانی دیکه.

بوازی ژن مالهوهیه و ناکریت خوی لی ببویریت؛
پیاویش له کاتی بهتالیدا خولخول دهچیته قاوهخانه
و مندالیش بوکوچه و کوولان و گهمه لهگهل
مندالان.

زۆر کهم دهبینین کۆمهلهگهیهک ئا بهم شیوه
ئاشکرایه دابهش بووبیت. عیراق به قاوهخانهکانی
بهناوبانگه. سهرباری زۆری ژمارهکەیشی، کهچی
پر دهبن له پیاو. له چکۆلهترین ئاوايیدا، چهشنی
شاریکی گهوره قاوهخانهکان بهربالان،
بهربلاوییهکی زۆر بهرچاو. لهوانهیه هۆکاری ئهمه،

داپۇشراوى ژنان بىت، ئەوۈ يەك. دوۋەمىش:
پياۋان تاقەتيان نىيە لە مالاۋە لەكەلياندا دانىشن.

لاى ئىمە چەند بەھا و نەرىتىك پەيدا بوون كە
واى كىردوۋە ژنان پىگەيەكى نىزمتريان ھەبىت و
عەقلىشيان كەمتەر بىت، پياۋان بە
خۇبەگەورەزانىنەوۋە تەماشاي ژنان بىكەن. خۇ
ئەگەر خەلكى زانىيان فلانەكەس لە مالاۋە لاي ژن
و منداۋەكەي زۆر دەمىنىتەوۋە، ئەوا خىرا بە ژنانى
ناۋى دەبەن. نموۋنەي زۆرىش ھەن لە ناوماندا كە
باس لە بلاۋبوۋنەوۋەي ئەم بەھا كۆمەلايەتپانە
دەكەن.

لەوانەيە ئەو بەھايانەمان لە بىابانەوۋە پى
گەيشىتپىت. كۆمەلگەي بىاباننىشىنىش كۆمەلگەي
شەر و تالانىيە. مەرۇف خۇي بە تاقى تەنيا
ھەلدەستىت بە جەنگ و تىكۆشان. ئىدى كارى ژن
كە گوايە كەمىك لە خوۋارى كارى پياۋەوۋەيە، بە
چاۋى سوۋك و بىقەدرىيەوۋە تەماشاي دەكرىت.

بىاباننىشەن ناۋاناتۆرەي "ژنانى" بە ھەر كەسىكەوۋە
دەننەن كە زۆرتەر لە مەجلىسى ژناندا دانىشىت و
تىكەليان بىت. بىاباننىشىنىش كەم دەتوانىت بەرگەي
ھەلگرتنى ناتۆرەيەكى وەھا بگرىت، بۆيە زۆربەي

کاتهکانی له دیوهخانی شیخدا بهسهر دهبات و گوی
بۆ باسی پالەوانی و جهنگ و ههرا دهگریت.

ئهم خوو و نه‌ریتە‌یشمان له‌و کاته‌وه‌ وه‌رگرتوو
که دیوه‌خانی بیابان بۆ قاوه‌خانه‌ی شار گۆرا. هه‌ر
بۆیه‌ پیاو له‌ ماله‌وه‌ تیکه‌که‌ی به‌ ته‌واوی قوت
نادات، چاکه‌ته‌که‌ی له‌به‌ر ده‌کات و، چرپه‌چرپ
خۆی ده‌گه‌یه‌نیته‌ قاوه‌خانه‌. به‌لێ! ئه‌و ته‌نیا له
کاته‌کانی خه‌و و خۆراکدا پی ده‌نیته‌ ماله‌وه‌ و
ته‌واو.

به‌لام ژن، راهاتوو له‌ ماله‌وه‌ چوارمشقی بدات
له‌به‌ر ئه‌وه‌ی گوايه‌ شه‌ره‌ف و پاکیزه‌یی خۆی
نه‌خاته‌ گرە‌وه‌وه‌. ئه‌و هه‌ر له‌ بچکۆله‌یه‌وه‌
تیکه‌یه‌نراوه‌ که ده‌بیته‌ خۆی داپۆشیت و له‌ ماله‌وه‌
ده‌رنه‌چیت ئیلان و بیلان بۆ کاریکی گرنگ نه‌بیته‌.

من بۆ خۆم شاریکی عێراقی ده‌زانم، خه‌لکه‌که‌ی
شانازی به‌وه‌وه‌ ده‌که‌ن که له‌ شه‌قامه‌کاندا به‌
ده‌گمهن نه‌بیته‌ ژن نابینریت. خۆ ئه‌گه‌ریش
یه‌کیکیان ناچار بوو بۆ کاریکی پیویست
وه‌ده‌رکه‌ویت، ئه‌وا خۆی له‌ قه‌ره‌بالغی ده‌پاریزیت
نه‌بادا له‌شی داپۆشراوی ببینریت "خوا نه‌خواسته‌."

هەر بۆیە دەبینیت مالى عىراقى به تهواوى
بووته جيهانىكى خووه لسورينه - قائم بذات - نرخ
و بهاي تاييه تى خوئ ههيه و، بنه ماي تاييه تى
ههيه كه به تهواوى له جيهانى پياو جياوازه.
بيگومان ئه مهيش يارمه تيدهرىكى باشه بو
گهشه كردنى دوور و وى له كهسايه تى ژنيش و
پياويشدا. ده بينين هەر كام لهم دووانه، كاريگه ره به
به هاي ره گه زى به رانبهر، ئيدى چ به ئاگاييه وه
ياخود نا ئاگايى بيت، سه ره پاي به هاي ره گه زه كهى
خوئيشى. بۆيه دوو سيسته مى دژيه كهى به هايى له
كه لهيدا چرۆ ده كه ن و لق ليده ده ن.

بۆيه له ناو ژن و پياوه كانماندا ئه و گشته دژيه كيه
به رچاو ده كه وى ت كه ده توانين زۆر به جوانى
تيبينيان بكه ين. هه مووئيشى به هۆى جيا بوونه وهى
ژن و پياوه له يه كدى.

بيجكه له وهيش، ئه م جيا بوونه وه ره گه زيه،
هه نديك جار سه رى له لادانى سيكسييه وه
ده رده هيتيه وه. له پرووى زانستيه وه سه لماوه كه
لادانى سيكسى شتيكى ده سخراوييه - اكتسابى - و،
پتر له و شوئنه دا ته شه نه ده سينيت كه ژنانى لئوه
دووره. وه ك حالى ئه و سه ربازانهى كه ماوه يه كى

زۆر له بهرەکانی جەنگدا دەمێننەو، کەشتیوانەکان
و دیلەکانی نیو بەندینخانە و، ئەو جیگانهی دیکە کە
کەمترین بەرکەوتنیان لەگەڵ پەگەزی بەرانبەردا
هەیه.^{۲۰}

له عێراقدا ئەو لادانە سیکسیه زۆر بەربلاو بە
هۆی ناامادهیی ژنانە لە دەرەویدا. هەربۆیه‌یشه
زۆریک له گۆرانییه‌کانمان بەسەر خوشه‌ویستی
پەگەزی نێردایه‌ ئه‌و شته‌ی کە به‌ ده‌گمەن له
ولانی دیکەدا دەبینریت.

زۆریـنه‌ی غەزەله‌کانمان به‌ نه‌فه‌سی
خوشه‌ویستییه‌وه‌ وتـراون، ئەوانه‌ی کە
سەرکوئراویکی وه‌کوو ئەبوو نه‌واس دایرشتوون.
بۆ نه‌گبه‌تی خۆمان، عێراق یه‌که‌م لانگه‌ی حجاب
بووه‌ له‌ شارستانییه‌تی ئیسلامیدا، هه‌روه‌ک چۆن
شوینی دابه‌زینی وه‌حیش بووه‌ بۆ جەنابی ئەبوو
نه‌واس.

خوشه‌ویستان! ئینجا که‌سی لادهری سیکسی،
به‌رده‌وام نه‌خۆشی دوو فلیقانه‌یی له‌ که‌سیتیدا که‌شه‌
ده‌کات. ئەو که‌سیکه‌ که‌ خۆی به‌ بیجگه‌ له‌وه‌ی

---

^{۲۰} -Elliot & Merrili, Social & Disorganization, p. ۱۹۷

ههيه نيشان دهدات. به سسته زمانه ناچاره به
شيوه يهك خوي دهرخات كه له دلدا وا نه بيت. هر
بويه دوو كه سايه تي بو خوي دروست كردوو.
يه كيكيان ئه وهيه كه له بهردهم خهلكيدا دهردهكه ويت
و يه كيكيشييان ئه وهيه كه به شوين هه وهسه
لادهره كانيدا دهيكيشيت.

پاش ئه وهى كه له باسى ژن و پياو بووينه وه،
ديينه سهر توخمى سيهه مى خيزان كه منداله.
دهبين له كولان وازى دهكات و كه سايه تيبهكى بو
دروست دهبيت.

زانايانى كوومه لئاس تيبينى ئه وهيان كردوو كه له
ئهمريكا و ئه و باندە چەتە ييانەى كه له شيكاگو و
بيجگه شيكاگويشدا له شارە گەورەكاندا دروست
دەبن، هۆكارەكەى چاوديرينه كردنى مندا لانه له
هەندىك گەرەكى هەژارنەشىندا. دەبينريت كه
زۆربهى بانـده چەتە ييهـكان له گەرەكه
هەژارنەشىنهكاندا دروست بوون. چونكه مالهكانيان
بچووكن و ناچار دەبن بینه دهره وه و كه ميک يارى
بکەن له كولاندا كه له راستيدا له دواييدا لانگەى
به رهه مهينانى چەتە گەرەكانه.

سەير و سەمەرى دىنيا لەوەدايە، لە عىراقدا،
مندالەكانمان ھەر دەچنە درەو، ئىدى چ ماله وەيان
گەورە، چ گچكە بىت. ماله كانمان لە راستيدا نە
درەختىك نە گولنىك، ھىچ شتىكيان تىدا نىيە مەگەر
بە كەمى. ئىدى مندال ناچارە بچىتە درەو تا
شانىك بە بادا بكات و كەمىك تاقەتى بىتەو سەر
خۆى. لەم كارەدا داكىشى يارمەتيدەريەتى تا
فرياي كاروبارى ناومال بكەويت، ئەو لە لايەكەو.
لە لايەكى دىكەيشەو بۆ ئەو لە گەل
دەستەخۆشكە ميوانەكانيدا دوو دەمەتەقى بكات.

ئا بەم شىوہىە دەبينىن مندالانى عىراقى بوارىكى
باشيان ھەيە بۆ چوونە كۆلان و، لەوئى، لەگەل
ھاوكۆلانى و خزم و كەسدا باندىك دروست
دەكەن. خۆ ئەگەر پۆحى چەتە لە ئەمريكادا تەنيا
لە كۆلانە ھەژارنشىنەكاندا ھەبىت، ئەوا لە عىراق
لەناو دەولەمەند و ھەژاردا وەك يەك تەشەنە و
گەشە دەكات.

ئىمە نەينىمان نەدركاندوو ئەگەر بلىين: ئەو
نەريتەى لەناو مندالى كۆلاندا بەربلاو، زۆر لە
نەريتى دارستان دەچىت. نەريتىك كە لە ھەموو
پوويەكەو دەچىتەو سەر ھىز و بازوو، لەگەل

چۆننیه تی به کارهینانی. مندال له کۆلاند، هەر
ههستی خۆههنان به هیز و بازووهوه دایدهتهنیت،
ههز دهکات وا ده رکه ویت. ههز دهکات کۆنترولی
شتهکان بکات و بیته چهتهی گهرهک.

خولگهی خۆدهرخستن له کۆلاند، له دهوری دوو
جهمسهردا هه لخول و داخل دهکات، جهمسهری
"بههیز و بیهیز." یان به گوزارشتی سهر جاده
"پالهوان و حیزهه."

هه موو مندالیک له ههول و کۆششی نهودهیه
سیفهتی بیهیز له خۆی دوور بخاتهوه و به نازا ناو
دهرکات. ههزی لی نییه کهس به حیزهه و بووده
بانگی بکات. ئه و پالهوانه و ههولیش دوات
پالهوانیه کهی نیشان بدات له هیرشکردنه سهر
کهسانی دیکه دا که له لهش و لاردا له خۆی
بیهیزترن یان خزمی کهمتریان ههیه.

ههروهها شتیکی دیکهیش له کهلهی مندالی
کۆلاند چرو دهکات، نهویش دهمارگیریه بۆ
مندالانی گهره کهی خۆی دژمنایهتی له دژی
گهره کهسانی دیکه. ههر ئهم دهمارگیریهی
گهره کاوگهرهک، دواپی تهشه نه ده سینیت بۆ
دهمارگیری تیره و هوز و شارچیتی و شهری

مهزهه بى. ئا بهم شىوهيه عىراقىيهك گه وره ده بىت
و ده مارگىرييهكى توندى له باره دى دىينه كه يه وه
تىدايه، به بى ئه وه دى بتوانىت ئه سلى دىين له فهرعى
دىين جيا بكاته وه.

به لام ئه م رۆحى كۆلانچىتتیهى ناو سه رو كه للهى
تاكى عىراقى، زوو ده گوزه رىت و ديار نامىت و
خوى له ژىر چهند شتىكى ساخته دا ده شارىته وه.
مندالى عىراقى له گه وره ييشدا هه ر خه رىكى باند و
باندكارى نابىت وهك ئه وه دى له ئه مريكا ده يكه ن
چونكه رۆحى چه ته چىتى تىدا داده پۆشرىت
هه رچه نده له عه قلى ناوه كييدا ريشكى داكوتىوه،
به لام چىدى ئه و خوى به پۆشاكى ئه دهب و فەزل
خوى داده پۆشىت و نىشانه كانى ئايىنىش ده كاته
گۆبه رۆك و به خۆيه وه هه لىانده واسىت.

ئىمه هه ر له مندالىيه وه منداله كانمان راده هىنين كه
له به رده م گه وراندا به وىقار و شكۆوه هه لسوكه وت
بكات. بهم شىوهيه ييش دوو كه سايه تى تىدا
ده نه خشىت: يه كىيان بۆ كۆلان و ئه وى دىكه يشيان
بۆ به رده م خه لكى له خوى گه وره تر. دايباب زۆر
تانه له منداله كه يان ده دن ئه گه ر خوانه خواسته
له به رده م گه وره كاندا بىعه يىبىيه كى لى ده ركه وىت.

ئەوان دەیانەوئیت ئاقل و ژیر و بەویقار بیت ئەگەر
لەگەل باوکیدا چوو بۆ قاوەخانە. بەلام خۆ ھەر کە
لە دوورەووە کۆلانی لیدەرکەوت، خیرا ئەو دەمامکە
درۆینەییە توور ھەلەدەدات کە لەگەل باوکیدا لە
دەم و چاوی خۆی پێچابوو.

کاتیکیش ئەم میژمندالە گەرە دەبیت، لەسەر ئەو
نەریتە رادیت کە قسەیی بی کردار بکات، یان
دەماری بۆ شتیک ھەلسینیت کە برۆای پێی نییە.
یاخود ئامژگاریی خەلکی بکات و خۆی گوی بۆ
خۆی نەگریت.

ئەو بابایە دەبیتە رەخنەگریکی دەرەجە یەک؛
ھەلەیی خەلکی دەبینیت بەبی ئەوھیی ھەست
بەوانەیی خۆی بکات. بە ھیچ شتیکی دیکە رازی
نییە ھەرچەندە ئەو شتە لە کەمالەووە زۆریش نزیک
بیت.

بەرپىزان... خۇشەويستان

لېرەوۋە ئىدى دەست لە ھۆكارى كۆمەلايەتى
بەردەدەين و دەپەرژىيە سەر ھۆكارى دەروونى.
ئەم دوو ھۆكارەيش: كۆمەلايەتى و دەروونى،
ھەرگىز لە واقىع دوور ناكەونەو. چونكە ھەرچى
ھۆكارى كۆمەلايەتى ھەيە، ھۆكارىكى دەروونىشى
لەپشتەوۋەيە، ھەرۋەك چۆن ھەرچى لايەنى
دەروونى ھەيە، لايەنىكى كۆمەلايەتى لەدواوۋەيە.

ھەندىك لە زانايانى دەروونىشىكارى دەلتىن:
زۆربەي ئەو ناپەرەھەتتەي تووشى دەروونى
ھەندىك خەلك دەپىت، ھۆكارەكەي ئەوۋەيە كە
خۇيان لە ئاستىكى زۆر بەرز و بالادا دەپىننەو...
كاتىك يەككىيان دەخرىتە پلەيەكى بەرزەو، خىرا وا
بىر دەكاتەوۋە كە خۇي لەو لەپىشتەرە، مافى ئەوۋە
بچىتە ئەو شوپنەو. ھەركاتىك نىعمەتلىشى پى
درا، وا ھەست دەكات كە شاينى لەوۋەيش زياترە.
بۆيە ئەو ھەرگىز چىژ لە خۇشى و شادى نابىنىت.
بگرە ناپەرەھەتى و بىزارى لەناو خەلكىدا بىلاو
دەكاتەوۋە. تووشى بىھىوایی و دارووخانىان دەكات
بە رەخنە بەردەوامەكانى لەسەر ھەلسوكەوت و

جموجووله كانيان، هەرچهنده زۆر ئەخلاق و
 ئاكاريان پەسەندىش بىت. ئەو كەسە ھەمىشە
 توورپەيە... بەردەوام دەمارى لاملى لە كۆمەلگە
 ھەستاو. ئەو فەزىلەتەي كە حەزى لىيە و
 عاشقىيەتى و دەپەرستىت، دەستى ناكەويت بەبى
 ئەو ھى خۆيشى مومارەسەي بكات. بيزيشى لەو
 خەلكە دىتەو، چونكە وا دەزانىت لە خۆي كەمترن،
 زۆرىش نەك كەم. لەو كەمترن كە گالتەيشيان پى
 بكات. خۆپەرستە و دەپەويت ھەوەسە تايپەتەكانى
 خۆي بەدى بەينىت. خۆي زۆر بە خوينەوارتر،
 لەپىشتر و بالاتر لەو خەلكە دەزانىت، لە كاتىكدا
 لەوانەيە خۆي نەزانترىن، حەپۆلتىن و سووكتىنى
 ناويان بىت.^{۳۱}

ھەندىك لە لىكۆلەران ئەم دياردە دەروونىيەي ناو
 ھەندىك كەس دەگەرپىننەو بۆ درىژەي ئەو
 مامەلەيەي كە باوك و دايكى خۆيان لىيان داوا
 كردوون ئەو كاتەي منداڵ بوون. "ھەندىك دايك و
 باوك لە ھەموو شىتلىكدا داواي تەواوي لە
 منداڵەكانيان دەكەن. لە كارد، لە كرداردا، لە وتاردا
 دەبىت تەواو بىت. لەسەر بچووكترىن شىت،

^{۳۱} محمد كامل النحاس، سيكولوجية الضمير، ص ۳۸ - ۳۹

لیپرسینه وه یه کی توندی له که لدا ده که ن. وه ما
ته ماشای ده که ن وه ک نه وه ی ته ماشای که سیک
پینگه یشتووی تینگه یشتووی دل و عقل توندوتول
بکه ن.^{۲۲}

من بر وایشم وایه، نه م جوړه په روه رده
خه س وخوله، له عیرا قدا زیاتر به ربلاو بوو ده ته وه.
یه ک ته ماشای خیرای نه و نه ریته بکریته وه که له
ده رسخانه لۆکالییه کاندایه پیره و ده کرا و، نیستایش
په پیره و ده کریت، که له هه موو عیرا قدا به ربلاو،
راستی نه م قسه یه مان ده سه لمینیت.

باوک و دایک په لی منداله که یان ده گرن و دینه
یه کیک له و ده رسخانانه و، به شیخه که ده لین: "نه وه
منداله که مه، ها بۆ تو، ته ربیتی دابده، گوشتی بۆ تو
و نیسکیشی بۆ خۆم."

ئیدی جه نابی شیخ چه ندین شت له سه ر نه و
منداله ده کات نه رک، منداله که یش پیویسته سه ر
کرز بکات به سه ر خویندن و نووسینه وه کانیه وه؛
فرزه ی نه یه ت؛ به لای چه پ و راستدا ئاوړ نه داته وه.
نه وه ی له مه دا ده رچیت، نه واکوړیکى ئاقلی

---

^{۲۱} هه مان سه رچاوه ی پیشوو

به ته ریخته، خوانه کردا نه گهر که سیکیان وا نه بن،
نه وه واوه یلا بو خویان. نه و کورده خاسه ناچاره نه و
گشته کهف و کوله ی دلی بخواته وه و، نققه نه کات
تا کاتی خویندن ته واو ده بیئت؛ ئینجا که هاته
ده ره وه، به سهر هه موو شتیکدا دهنه ریئیت،
په لاماری نه م ده دات و شق له وی دیکه هه لده دات،
پاش نه و گشته جرت و چه قه نه یه ئینجا که مینک
داخی دلی خوی به بادا ده کات و هه واگورکینه ک
ده کات پاش نه و داپلۆسینه ی پیشتری دهر سخانه.

ئا به م کلۆجه، منداڵ گه شه ده کات و دوو
که سایه تیشی تیدا دروست ده بیئت: که سایه تییه کی
ژییری به ره وشت، که سایه تییه کی سه ره به گو به ندی
په لامارده ر. نه وه ی جینگه ی سه رنجه، قوتا بخانه
نوییه کانیشمان هه ر نه و هه وا کۆنه ی تیدا ماوه ته وه:
هه وای کپکردن و وسکردنی قوتابی و
ناموزگار یکردنی که گوایه ده بیئت به و یقار و شکو
بیئت، له خویندنه که یدا زانستخواز و نه ده بدوست
بیئت.

زورجاریش داوا له فیرخوازی بینچاره ده گریت،
نه و په ری ریز و نه دهب نیشانی خویندنگه که ی خوی
بدات له ژیر روشنایی نه و قسه یه دا که ده لیت: "هه ر

كهس پيتيكي فير كرديم، تا مردن كويله دهيم.
مندال ئا بهم شيويه پهره وهرده دهكرت: شتانيك
له بهردهم مامؤستادا دهليت و دهكات كه له دهره وه
به ئهسته ميش توخنيان ناكه ويت.

دهشيت ئيستا پيداچوونه وهيهك بؤ ئه وه بكهين كه
توزيك له مه و بهر و تمان له باره ي كه سايه تيه وه كه
هه وليكي مرؤفه بؤ هاوسه نكردني ئه وه وه سه
سروشتيان ه ي كه هه يه تي له گه ل ئه وه ياسا و ريسا
كؤمه لايه تيه ان ه ي كه كؤمه لگه له دهر ووني دا
دهيرسكيني ت.

هاوسه نكي نيوان ئه وه دوو ته وژمه پيكدژه، ته وار
سه خته. زورجار مرؤف له وه ريگه يه دا بؤ ماوه يه كي
زور تووشي دهسته و ساني دهبيت.

ئهمه ئه وه شته يه كه خاوه ني پرؤژه ي پهره وهرده ي
هاوچه رخ بانگه واز و بانگه شه ي بؤ دهكهن كه
دهبيت ياسا و ريساكان له سه ر قوتابي ئاسان
بكرت، بواريان بدرتي تا حه زه سروشتيه كاني
خويان له ناو سنووريكي دياركراودا موماره سه
بكه ن. توندي پهره وهرده و وابه سته كردني مندال،
زورجار پهل بؤ رسكاندن سيفه تي ريبازي و
دوورويي ده هاويت. "منداليكي دوورويي ريباز

به رهه م دیت که شتیک دهلیت و شتیکی دیکه
دهکات. شتیک دهکات که ئیمانی پئی نییه. بر وایشی
به شتیکه که نهجامی نادات...^{۲۲}

دهکریت هه وهسه سروشتیهکانی مروف وهک
پووباریکی دهه به ره لا و خوور وینا بکریت، نه گهر
به پهنکی بکریت، نهوا پهنک دهخواته وه و زهوی
زاری دهو روبه ر تهفروتونا دهکات. نه وه واتای نه وه
نییه که ئیمه دهست له مندال هه لگرین و نه وهی
دهیه ویت له ههوا و هه وهس، به که یفی خوی بیکات
و ئازادی په های پی بیه خشین. هه وهسه
سروشتیهکان، زیاتر له هه موویان دهکریت
کونترول بکریت له ریگهی سود وهرگرتن له وزه
شاراواکانه وه، ههروهک چون دهتوانریت سود له
ئاراسته ی پووباری خوور بکریت، به لکوو نه وهی
پئویسته نه وهیه: ئیمه له سروشتی نه وه هه وهسانه
تیبگهین و یاسای ریور په سمهکانی بزانی، هیز و
پیزی خووریه که ی درک بکهین، ئیدی نه و کاته
دهتوانین ئاودیرانی پی بکهین له لایه که وه،
کونترولی بکهین له لایه کی دیکه وه.

---

^{۲۲} - سیکولوجیة الضمیر، ص ۵۴

بویه مندالی عیراقي به ددست نه و سزا دانراوانه و ده
دندالینیت، ئیدی ددییه ویت هه رچونیکی کردیوه
خوییان لی رزگار بکات له رینگه ی لادان و فورت
وفیله وده. نه و خوی به ریز و نه دهب و نموونه ی
بالاوه نیشان ددات و دهک نه وه ی ماموستا و
خاوخیزانه که ی داویانه به گویندا، که چی هه زار
به هانه و ته له که ده مینیتته وه بو خوی تا خوی له و
به ندوباره رزگار بکات. نه و به رله وه ی خه لکی فریو
بدات، خوی فریو داوه.

بەرپىزان خۇشەويستان!

سەرەپاي ئەم پابەندىيە پەرۋەردەيىيە، ھۆكاريكى
دىكەيش ھەيەكە ۋا بىكات، نەفسى مىندال بەرەو
ھەمان ئەنجام بەرپىت: ئەويىش ھۆكاري
جياکردنەۋەي ژنە لە پياو.

مىندال ئەۋ كاتەي بالغ دەپىت، دەپىت ژنى لى
دوور خراۋەتەۋە - "ئەم شتە بۇ ژنىش راستەكە
دەپىنن پياويان لى دوور خراۋەتەۋە." ۋەرگىر.
ئەويىش سەرى بۇي دەخورپىت ۋ ھەزى لە
تىكەلىيەتى، كەچى رىك بە پىچەۋانەۋە خۇي نىشان
دەدات. ناچارە ئەۋ ئالۇشە سىكسىيەي خۇي
سەركوت بىكات، ئىنجا خۇي بە يەكىك لە كەسە
پاكدامنەكان پىناسە بىكات ۋ - گوايە - ھەرگىز
ھەزى لە نىكبوونەۋە لە رەگەزى بەرانبەر نەبوۋە.
ۋەك پىشترىش ۋ تىمان، ئەۋە دەپىتە ھۇي
بلاۋبوونەۋەي لادانى سىكسى، ھەرۋەھال لى
دەدات بۇ دىاردەيەكى دىكەيش كە دەشپىت ناۋى
بىنن: لادانى دەروۋنى.

فرۇيد ۋ شۋىتسكەۋتوۋەكانى لە زانايانى
قوتابخانەي دەروۋنشىكارى، دەلپن: ئەگەر مەرۇف

شتیکی زۆر زۆر خوش ویست، به لام خوشه ویستی
و حهزه که ی سه رکوت کران له عه قلی ناوه کییدا،
ئه وا بۆ هه واگۆرکینی - تنفیس - ئه و که بت کرانه،
په نا ده باته بهر په خنه و تانه دان له هه مان ئه و
شته ی که خوشی ویستوه.

ته ماشای خوره و شتمان بکه له و کاته ی بۆ شتیک
ده مارگیرین، یان وا نیشان ده دهین که شتیکمان بق
لییه و، بهرده وام خهریکی پیتک پتوه نانین، ئه وا
زۆرترین گومان له سه ر ئه وه یه که ئیمه له عه قلی
ناوه کییماندا، مه یلیکی سه رکوتکراومان بۆ ئه و شته
هه یه، هه روه ک ئه وه ی که برنارد هـارت
وتویه تی.^{۲۴}

ده کریت ئه نجامگیری ئه وه بکهین که: ئه و که سه ی
بهرده وام له شتیکدا خهریکی په خنه و توانجی
عاتیفیه، ئه وه خهریکه هه وای ورگ به بادا ده کات
له باره ی حهزه سه رکوتکراوه کانیه وه. زۆرجاران
کاتیک یه کیکمان تانه له شتی که سینکی دیکه ده دات،
ئه گه ر هه ر ئه و شته بدیریت به خۆی، ئه وا زۆری
خوش ده ویت و به هه یی ناگۆریته وه.

---

^{۲۴} - سلامة موسى، عقلی و عقلک، ص ۵۷

ویلز دهلیت: ئەوانەى که خۆیان سوور دەکەنەو
لەسەر تیکەلاوى کهنار دەریاکان، یان دژی پۆشینى
هەندیک جۆر پۆشاکی ئافرەتانەن که لەگەل
ئابروودا ناگونجیت بە حسابى خۆیان، ئەوانە
کەمترینى ئەو کەسانەن که بتوانن جلەوى هەوەسى
خۆیان بگرن عاقلانە. بە گشتى کەسانیکن که
ئارەزوو و ئالۆشەکانیان سەرکوت کراو و ئەو
پالەره لە پاددە بەدەرانە هەندیک جار تووشى
هەوکردن دەکات.

کیشەى سەرکوتکردن، کیشەیهکی هەرە گەورەیه
که تاکی عێراقى بە دەستییهو دەنالییت، بە
شیوەیهکیش کەسایهتییهکەى ئالۆز دەکات که
گالتهى پى نەکریت.

تاکی عێراقى ناسراو بە رەخنەگرتنى زۆر بیجگە
لە خۆى. خاتوونیکى ئەمریکى که سەردانى عێراقى
کردبوو، دهلیت: عێراقى بیوینهیه لە دەرخستنى
عیب و عارى کەسانى دیکەدا و، زۆر بەتوانایە لە
وتیشى بە گوێگراندا دانەبەدانە. لە پاستیدا هەر
تاکیک لە ئیمە رەخنە بیجگە لە خۆى دەگریت، هەر
کەس لە ئیمە، کاولبوونی نیشتمان دەخاتە سەر
ئەوانى دیکە، بەبێ ئەوەى بیری بیست که لە

نیشتمانه که دا خۆیشی تاکیکه و پشکی ههیه، ئیدی
چ کهم، چ زۆر. فرمانبهرانی دهولهت، رهخه له
دهولهت دهگرن وهک ئهوهی دهولهت له کهسانیک
بیجگه له خۆیان پیک هاتبیت. ههر کهس دهگریت،
رهخه له خهک دهگریت وهک بلین خوی یهکین
نه بیت لهو خهکه.

له راستیشدا ههر کامیکمان بگرین، دهردهدارن
بهو دهردهوهی که ئهوانی دیکهیشمان پیوهی
دهنالتین. فرمانبهریکی خوارهوه، رهخه له
فرمانبهریکی سهروهوه دهگریت که بۆچی واسته
دهکات، کهچی خۆیشی له سنووریکی تهسکتردا
دهیکات. کاری هاوپییهکی خیراتر رادهپهرینیت،
دواتریش دهنهپهرینیت و زهمی واسته و واستهکاری
دهکات.

کهسیک دهبینیت له بازاردا گلهیی له گزی و
غهبهت و بوختان و درۆ دهکات، کهچی بیرى
چووه خۆیشی یهکیکه درۆزان، بوختانکهران و
غهبهتچیان.

ئهم دیارده دهروونییه له عیراقد، دهگریت بهوه
راقه بکهین که لهناو عهقلی ناوهکیماندا چهند
ئارهزووییهکی سههرکوئکراو هه، لهو پیکهیهوه

دەمانە ویت خۇمان خالی بکەیسەنە و
مەراگۆرکیتەک بکەین.

بۇ نموونە: دیاردەى سەرکوتکرانی سیکسی
مۆکاری داپۇشران و نەبوونی ژنانە لە کۆمەلکەدا.
مۆکاری بەکارهینانی هیز دەگەریتەو بۇ ئەو
بەندایەتیکردنەى کە چەندین سەدە لە عێراقدا
مەبوو. خەمی ژیان دەگەریتەو بۇ ئەو گشتە
برسیتی و قات و قبری و لاقاوانەى کە لە کۆندا
عیراقى شندپ بندپ دەکرد.

ئیدی لیرەو لە دەروونماندا چەندین گری و
گۆتال، یان ئارەزووی سەرکوتکراو چرۆیان کرد
کە دەیانەویت لە ژیر دەمامکی رەخنە و
تورەبووندا خۆیان دەربخەن.

رەخنەگری لای ئیمە، بەلایەو و گرنک نییە رەخنە
لە کى دەگریت، ئەوەى گرنکە خالیکرنەو
دەروونی خۆیەتی لەو گشتە سەرکوتییە. بە چەپ
و راستا دەوشینیت بەبى ئەوەى مەبەستی لێدان
بیت لە کەسیکی دیاریکراو.

بیکومان ئەم دیاردەیهىش، ملۆیهک دەخاتە سەر
خەرمانی دوولیقانەى کەسایەتی تاکى عیراقى،
چونکە زۆربەى کات رەخنە لە بەلگەى لۆژیکی و

بەلگەى نموونەيىيەو سەرچاۋە دەگرىت. تاكى
عىراقى بە شىۋەيەك رەخىنە دەگرىت و بە
شىۋەيەكى دىكەيش رەفتار دەكات، دژى خۇي
دەۋەستىتەۋە بەبى ئەۋەى خۇي بزانىت.

ئەۋ ھىرش دەكاتە سەرت، جنىوبارانىت دەكات،
تەنيا لەبەر ئەۋەى سنوورى نموونەى بالات كەمىك
پرووشاندوۋە، كەچى پاش ئەۋەى خۇيشى ھىز
پەيدا دەكات، ھەلدەستىت بە ھەمان ئەۋ شتەى كە
لەسەرى جنىوبارانى كرىت. وىژدانىشى زۆر
ئاسوودەيە ۋەك ئەۋەى نە باى دىبىت نە بۆران.

بەرپىزان، خۇشەويستان!

بەر لەو دەلىلىكى ھۆكۈمەت ھۆكۈمەت دەروونى
بىيىنە دەلىلىكى ھۆكۈمەت ھۆكۈمەت دەروونى
پىيىستە تەقە لە دەركاى خالىكى زور گىرگى بىيىن،
ئەويىش مەسەلە زىمانە كە رۆلىكى ھەرە
كارىگەرى لەم مەيدانەدا ھەيە.

لە عىراقدا، ئىمە گىرۋەدى دەستى دەردىكىن،
تەنەت لە ولاتانى دىكەى عەرەبىشدا ئەم دەردە
ھەيە؛ ئەويىش بىرىتىيە لەو جىاوازييە گەورەيەى كە
لەنىوان زىمانى سەرشەقام و زىمانى نوسىندا ھەيە.
ناكرىت ئەو ھۆكۈمەت ھەرە و پىشتىگوى بىرىت لە
بابەتى لىكۈلىنە دەلىلىكى ھۆكۈمەت دەروونى
كەسايەتى تاكى عىراقدا.

زۆرىك لە زانايان لەسەر ئەو كۆكن كە زىمان
دەورىكى كارىگەرى لەسەر پىرۋسەى بىر كىرەنە دەلىلىكى
ھەيە. ھەندىكىيان واى بۆ چوون كە قىسە كىرەن و
بىر كىرەنە دەلىلىكى ھۆكۈمەت. بە شىيە يەك كە
بىر كىرەنە دەلىلىكى ھۆكۈمەت: ھىچ نىيە بىيىگە لە
زىمانىكى بىيەنگ.

ته نانه ت هه نديک توپژينه وه له سهر قورگي مروف
کراون له و کاته ي سه رگه رمي بيرکردنه وهيه،
بينراوه که به چه شنيک ده له ريته وه وهک بلييت
نيشانده ري ته و په يوه ندييه تونده يه که له نيوان
بيرکردنه وه و زماندا هه ن.^{۲۵}

ئيمه راهاتووين به دوو زمان بدوين: وهک
ته وه ي به دوو شيوه بير بکهينه وه. ئيمه له ژياني
رؤژانه ماندا، هه ر به و زمانه ده دوين که باوه و
هه مووان پي ده دوين، که چي هه ر که حه فله يه کمان
گيړا، يان وتاريکمان نووسي، خيرا ده ست ده که ين
به نمايش و به زمانه که ي ديکه "زمانی فوسحا"
ده ست به هونينه وه ده که ين. ئيدي به م هويه وه ئيمه
دوو کراس له بهر ده که ين، به دوو شيوه يش بير
ده کهينه وه. ته م ديارده يه يش به شيويه که تيماندا
بالوه، خومان هه ستي پي ناکه ين و نازانين چه نده
بو دوو فليقانه بووني که سايه تيمان و ده رکه وتني
دژيه کی تيماندا کاراي ياریده ده ره.

زمانی فوسحا، زمانی بورجه عاجيه کانه، زمانی
ره فعي فاعيل و نه سبي مه فعول و جه رپري موزاف
و موزاف ئيله يه يه يه. ته م شتانه يش په يوه ندييه کی

---

^{۲۵}- ودورت، علم النفس، ص ۶۸۸، ۶۹۱

ئەوتۇيان بە ژيانى رۇژانەوۋە نىيە. ژيانى ۋاقىيى،
ئەرەى كە زۆرىنەى خەلكى تىيدا دەژىن لە كىشە و
نەخۇشىدا، مەرفوعبوونى فاعىل و مەنسوبىونى
مەفعول ھىچ دەردىك دەرمان ناكات، نايىتە نان بۇ
مەژار و دەرمان بۇ بىمارىك؛ ئەوان زمانىكى
ئاسانى زانستىيان دەۋىت كە بتوانن مەرام و
مەبەستىيان بگەيەننە بەرانبەر بەبى لىلى و ناروونى.

زمانى فوسحا لە كەشى بىاباندا سەرى ھەلداۋە،
ئەو كەشەى كە گرنگى بە جەنگ و ھەماسەت
دەدات. دواترىش خۇى خزانەدوۋەتە كۆشك و
تەلارى خەلىفە و ئەمىر و خۇشگوزەرانەكان. ئەوۋە
زمانى ھەماسەتە لە سەرەتادا، دواتر زمانى فىز و
پۇز و بىكارى.

ئەم زمانە فوسحاىە، لەلايەن ئەو كەسانەوۋە پاس
كراۋە و، رىزمانەكەى دىار خراۋە كە ويستوويانە
خۇيان لە مەلىك و ئەمىرەوۋە نزىك بگەنەوۋە، رىك
چەشنى گۇرانىبىژان و كەنیزەكفرۇشان.

ئەمىر لە راپەراندنى كاروبارەكانىدا، ھىچ
گرنگىيەكى بە زمانى فوسحا نەدەدا، بەلكوۋ كاتى
تايىبەتى بۇ دادەنا پاش ئەوۋەى لە ستەمكردن لە
خەلكسى يىان بەرقەراركردننى دادپەرۋەرى

دەبوویەو. ھەروەک چۆن کاتی تاییبەتی بو
گوێگرتن لە گۆرانییە تەر و بێرەکان دادەنا.

ھەر لەبەر ئەم ھۆکارە، شیعەر و وێژە بوونە
ھونەرەکانی زمانی فوسحا -فەرەسی- و، بە گشتی
رەشەخەلک هیچ بایەخیکیان پێ نەدەدا. ئەو تەنیا
سنوردار کرابوو لەنیوان ئەو چوار دیوارە
بەرزانی کە پێ بوون لە کەنیزەک.

نموونەیکە ھەبە لە ژبانی خوالیخشیبوو، شیخ
خەزەل، ئەمیری پیشووی ناوچەی مەحمەدپەرە.
ئەو ئەمیرە، ھەموو ھەول و کۆششیکی،
شۆیتکەوتنی ھەوا و ھەوێسی خۆی بوو بە ھەموو
شیواییەک. زۆریک لە شاعیر و وتارییژ و وێژەوان
و ئەوانە کە بە زمانی پاراوی فوسحا قسەیان
دەکرد، دەچوونە لای. ئەوانە شیعری خوشیان
بەسەر بالای شیخدا دەھۆنییەو، ئینجا دەیانخستە
سەر پیستی ئاسک و، ئینجا کۆلی سەفەریان
دەپێچایەو و دەھاتنە خزمەت شیخ. ئەو کاتە دوو
جیھان ھەبوون لە ناوچەکەدا، جیھانیکیان جیھانی
زمانی فوسحا و نموونەیی بالا و بەھا بەرزەکان
بوو، جیھانیکی دیکەشیان زمانی بازار و کۆلان
بوو، زمانی ئەوانە بە دەست کێشەیی ژبانەو.

دهتانه وه و، له بهر سته می شیخ دهیاننالااند -خوا له
شیخ خوش بیت-.

ئیمهیش ئیستا له عیراق، به دهست هه مان
دهرده وه دهتلییه وه. وتاریژده کانمان،
نوسه ره کانمان، وتار و نووسینیک دهخویننه وه و
دهنووسن که پریتی له ئاوازی شیعی و
زه خره فهی نه حویی که قورسترین نه حوه خودا
دروستی کرد بیت.

که م جاریش له ناو ئه و گشته ئاواز و شیعرانه دا،
چاره سه ری کیشه یه که له کیشه کان ده بینریته وه.
وتارخوین به پله ی یه که م هیتانی وشه ی سهیر و
سه مه ره ی به لاوه گرنگه، له گهل مه رفوعکردنی
فاعیل و مه نسوبکردنی مه فعول، زور زیاتر له وه ی
کیشه کانی کومه لگه ی به لاوه گرنگ بیت و وه سفیکی
دروستی واقیعه که بکات.

ئه وهیش مانای ئه وه نییه که نووسه ری ئه م
دیرانه خالییه له م دهردانه ی که ئیستا گله بیان لی
ده که یسن. یه که چاوپیداخشانده وه ی شیوازی ئه م
موحازده ریه ی که من ئیستا پیشکه شتانی ده که م له
رووی نه حو و سه رفه وه، وه راستدانه ری ئه وه یه که
کشتان له هه وادا یه کسانین.

بینیم که یه کییک له وتارخوینه کانی پیش من،
سه رکه وتوو نه بووه له پیشکه شکردنی وتاره کهیدا
چونکه به زمانیکی پاراو نه دواوه: مه به ستم ئه وديه
که به زمانی قه واعید و نه حو و سهرف نه دواوه.
گوئگری عیراقی به تایبه تی و عهره بی به گشتی
راهاتوو به به که مزانیسی وتاریک ئه گهر
نه رازینراییته وه، واته ئه گهر به شیوهی نه حو و
سهرف نه وتریتته وه، هه رچه نده سودی زانستی فره
و فراوانیشی هه بییت. که واته ئه وه دهردیکی
گشتگیره که به میرات بۆمان ماوه ته وه، ئه وهیش
هۆکاریکی گهره یه له هۆکاره کانی دوو فلیقانه یی
که سایه تیمان.

هه مان کیشهی زمان له سه ده کانی ناوه راستی
ئه ورووپايشدا هه بوو، به لام ئه وان توانییان به سهر
ئه و دوو فلیقانه یه دا شۆرش به رپا بکه ن له سهره تای
شۆرشه که یانه وه. ئیستا جیاوازییه کی وه ها به رچاو
له نیوان ئه و دوو زمانه دا نه ماوه مه گهر شتیکی
که م، ئه وهیش جیاوازییه کی سروشتیه له نیوان
قسه کردنی ئاخپوه ریکی رۆشنیر و ئاخپوه ریکی
ئاساییدا له هه موو شوینکاتییدا. به و شیوه یهیش تا
راده یه کی زۆر، دهروونی خۆیانیان پاراستوو له
دوو فلیقانه یی.

پوخته:

تاکی عیراقی دهرده داره به دهردیکی شاراووه
که پیی دهگوتریت: دووفلیقانهیی له که سیتیدا.
یهکیک دهرسیت: تو چ دهرمانیک بو ئه و دهرده
پیشنیار دهکیت؟ ههر ئه وهی که ئیمه هوکارهکانی
دهردهکه مان زانی، ئیدی دهرمانکردنه کهی کاریکی
دژوار نییه و له ویوه دهرمانه کهی دهردوژریته وه.
له وانیه هه له م نه کردییت ئه گهر دهرمانه کان
له مانه دا پوخت بکه مه وه:

یه که م: لابرینی ئه و په رده یه به سه ر ژنانه وه و
به رزرکردنه وهی بو ئاستی پیاو بو ئه وهی به هاکان
یه ک بخرین و ژن و پیاو له یه ک بچن و بو یه ک
مه به ست و ئامانج تییکۆشن.

دووهم: که مکردنه وهی ئه و جیاوازییه به رینه ی
نیوان ههر دوو شیوه زاری فهرمی و نافهرمی به
شیوه یه ک چون قسه ده که ن، ئاوایش بنووسن،
چونیش دهنووسن، ئاوا بدوین. واز له وه بهینن که
سیبه وهییه و نه فته وهییه دایانهینا. ئه وه ویلکه ن که

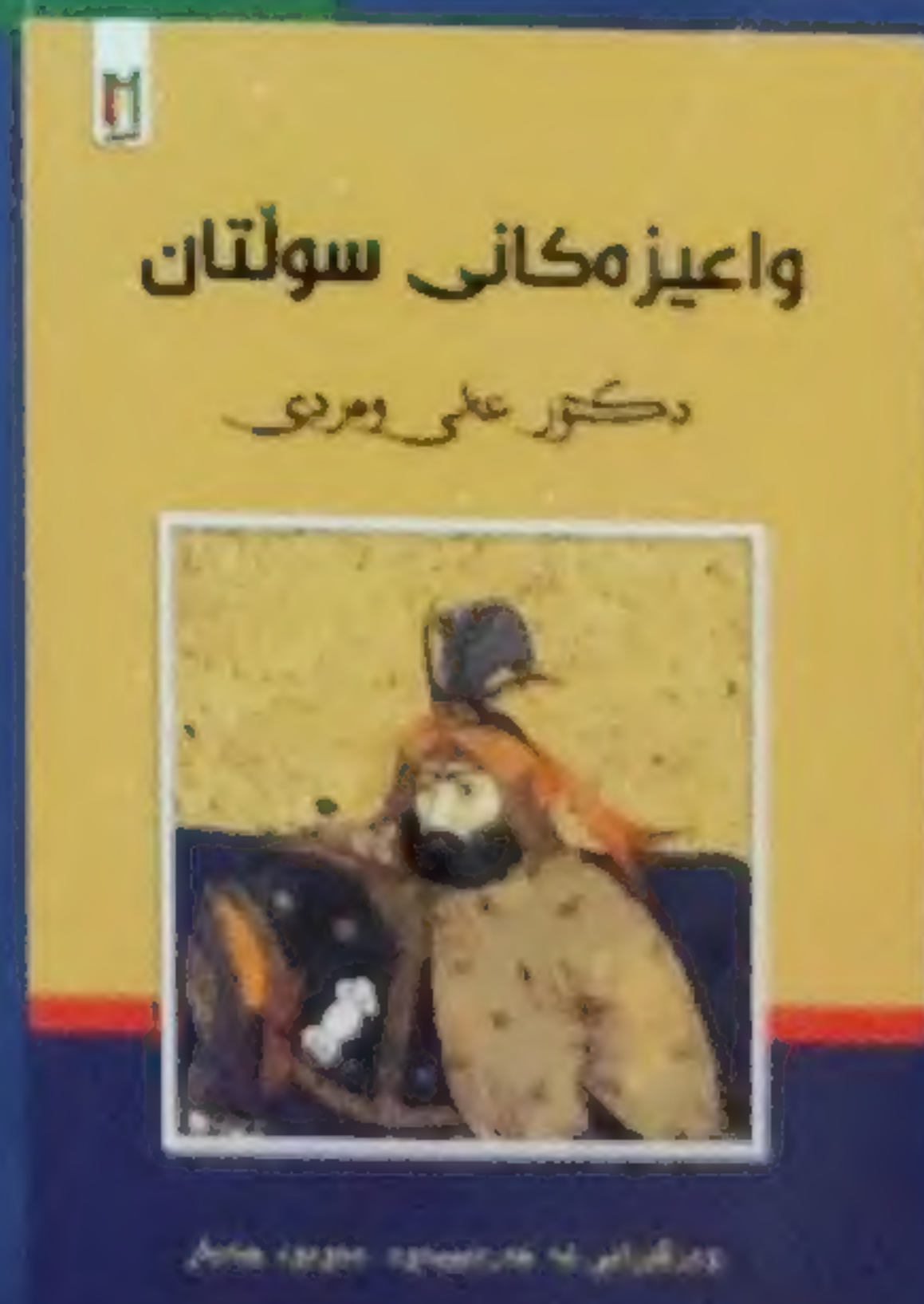
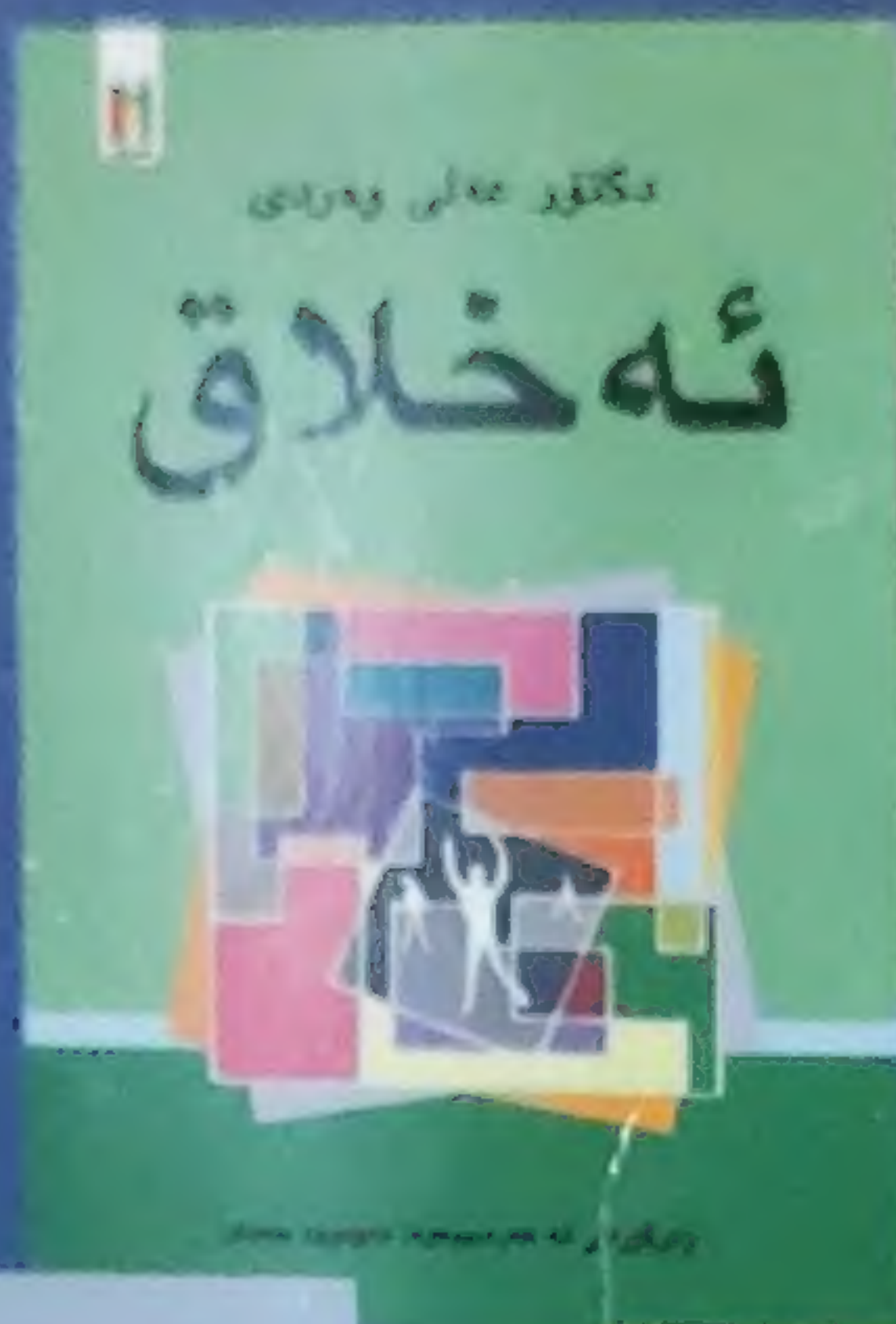

حه ریری و همه دانی پیکیان هینا له شتی بیکه لک و
بیسوود.

سیهه م: یاریگه و یاری بو مندا لان فه راهه م بهینن
به شیوهیه ک که ژیانیکی خوش تیپه رینن له ژیر
چاودیری ماموستای پر پی بوودا. تییان بگهیه نن
ئه وهی که ئه مرۆ له جیهاندا دهوری ههیه، هیزی
تاک نییه به رانبهر تاک، یان شمشیر به رانبهر
شمشیر، به لکوو هیزی زانست و پیشه سازییه که
هر کهس له م بواره دا برمیست، ئه و له ساحه ی
ژیندا رووخواوه. ئیدی هه رچه نده بانگه شه بو هه ق
و نموونه ی بالا بکات.

له گه ل ریزدا. . .

له بائوگروپه کلتی نلوهندی رۆشنییری ناسیون

